

שיעור
סוף זמן אכילת מצה
ואפיקומן

הגאון רבי מאיר צבי שפיצר שליט"א

שיעור בענין סוף זמן אכילת מצה ואפיקומן

- גמרא ברכות ט ע"א מחלוקת רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא בענין זמן אכילת הפסח. קושיית התוספות שם ד"ה ר' אלעזר: מדכתיב 'עד בוקר'.
- גמרא פסחים קכ ע"ב נחלקו הני תנאי גם לענין זמן אכילת מצה. [לכאורה כמו כן הוא לענין סיפור יציאת מצרים, דכתיב 'בעבור זה' בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וקשה הרי ראב"ע היה מהמסובין בבני ברק כל הלילה].
- לענין הלכה: תוספות מגילה כא ע"א ד"ה לאתויי, משמע להחמיר מספק.
- שלחן ערוך סימן תעז סעיף א: אכילת אפיקומן קודם חצות.
- מנהגי חתם סופר (שיל, מנהגי פסח אות יד) לא הקפיד על אפיקומן קודם חצות.
- שו"ת מנחת יצחק חלק ט תשובה מח.
- ספר האגודה סוף פרק ערבי פסחים: גם בלילה שני יש לאכול האפיקומן קודם חצות. בטעם הדבר: עיין בנין שלמה סימן כט דאין עושין ספק ספיקא לכתחילה.
- משנה ברורה סימן תעז ס"ק ו: לא יברך על אכילת מצה אחר חצות. שם ס"ק ז: מברכים על הלל גם לאחר חצות. במחנה ישראל פרק יב אות ג: לא יברך על הלל לאחר חצות.
- אבני נזר סימן שפא אות ה.
- אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן לח אות ת.
- להורות נתן חלק ד סימן מא - מב.
- מגן אברהם סימן תפט ס"ק ז.
- רמב"ן בבא בתרא קכו ע"ב ד"ה ואיכא למידק.

תמצית השיעור

- עיין בשלחן ערוך שפסק ליזהר לאכול אפיקומן קודם חצות. ומנהג החתם סופר שלא להקפיד על כך.
- ועיין מנחת יצחק בענין אפיקומן לפני חצות (בעיר ווינה), שכתב השלחן ערוך שיש ליזהר בזה. והביא דמקור החומרא באפיקומן מהרא"ש בשם רבינו תם המובא בטור ושלחן ערוך. וטעם החומרא במצה ואפיקומן, משום חשש לדעת רבי אלעזר בן עזריה, וגם לרבי עקיבא, יתכן שהחמירו מדרבנן. וכתב במנחת יצחק, דאולי באפיקומן אין להחמיר, אלא אם כן לא אכל שמורה בסעודה, אבל אם אכל כזית שמורה בסעודה [כלומר, לפני חצות. ולא ביאר שם כן להדיא], יצא עכ"פ בדיעבד, כמו שכתוב בשלחן ערוך, ואין צריך להחמיר לחשוש לכל זה כל זמן דעכ"פ יוצא בדיעבד.
- והנה העושה כשלחן ערוך, מאחר שמחמיר באפיקומן לפני חצות, לא נשאר זמן לסעודה. ואי אפשר לאכול סעודה אחר אפיקומן, כי אין מפטירין אחר הפסח.
- והנה, אילו הלכה כראב"ע, דעת האבני נזר דשרי לאכול אחר חצות, אבל משום ספק, כמו שכתבו התוספות והרא"ש, צריך להחמיר כאן וכאן.
- ולזה כתב אבני נזר דמועיל תנאי.
- והגאון ר' משה טען, דגם לרבי עקיבא חייב לאכול קודם חצות מדרבנן, לדעת הרא"ש, ועל זה לא מהני תנאי האבני נזר. אך בלהורות נתן הביא מהרבה ראשונים, דלרבי עקיבא זמן מצה כל הלילה. ועיין אור זרוע דחולק על הרא"ש.
- עוד השיגו על האבני נזר, אם שייך תנאי במצוות. ובכתובות עד ע"א: ליתא בשליחות ליתא בתנאי. ועיין מגן אברהם לענין תנאי בספירת העומר. ועיין חתם סופר אבן העזר חלק ב סימן צ שהקשה כן. וכן במקראי קודש (פסח חלק ב) בשם ר' שמואל בשם ר' שמעון. ועיי"ש מהרמב"ן בבא בתרא קכ"ו ע"ב, דהוי תנאי בינו לבין עצמו.

מג

- יא על הסדר (כאשר עשה רבו הגאון בעל הפלא"ה זצ"ל) ו.
סדר השולחן הי' עורך קודם לכתו לבית הכנסת.
- יב כל הכלים הן להשתמש בהם והן שהעמידו על השולחן
לנו כולם הי' של כסף, וכוס של אל"י הי' גבוה משאר
כוסות לכבוד ולתפארת ו.
- יג בליל פסח אחר תפלת ערבית לא הי' אומר מעולם הלל
בביהכ"ג ה).

- יד בסדר לילי חג הפסח האריך ע"פ הרוב עד שעה או שתיים
אחר הצות, ולא הקפיד על אכילת אפיקומן קודם הצות ט).
- טו כל אריכותו הי' עם הילדים והילדות הצעירים ותרגם להם
כל תיבה ותיבה בהגדה וביאר תוכן הענין ולא אמר שום
דרוש כלל.
- טז אחר כוס ראשון חלק אנגנים בקטן החיל ובגדול כילה.
יז לקח הג' מצות דהיינו העליונה עם התחתונה והפרוסה
באמצע ובירך המוציא ופירס כזית לכל אחד מן המסובים,
ואח"כ לקח הפרוסה ופירס עוד כזית לכל אחד ואחד,
אח"כ לקח את שני הזיתים סמוך לפיו ובירך עם המסובים
ביחד ברכת על אכילת מצה והכניס מהם מעט מעט
לפיו ולעסו והניחו בצד הפה על הלחי השמאלית, ולאחר
שלעם כל השני זיתים בלעם בבת אחת וכן עשה בכזית
מרור ובשני זיתים של הכריכה וגם בשני זיתים של
אפיקומן ט).

ממש רק בכונת הלב סני ומסני. ו זהו לא כמסקנת הטו"ו
בס"י חנ"ה. ו ועיי' בשו"ת לקושי חב"ח שהי' נוהג להניח כוס של
אל"י מכוסה כל הלילה על השולחן ובשחרית לקחו לקדוש היום
ע"ד שאחז"ל הואיל ואתעביד ב"י חדא מצוה לתעביד ב"י מצוה
אחרת, ובל"ס שראה מרבו הח"ס וצוק"ל לנהוג כן. ה) וגדול א'
שמע ספה קדוש מהרש"ק ז"ל שהי' אומר על רבו הח"ס וצוק"ל
שאמר הלל בלא ברכה בינו לבין עצמו (ש"מ). ט) עיי' בס"י תע"ז
ובח"י שם וצ"ע (שוב מצאתי בס' טעהמ"ג בשם הרה"צ מו"ה מנחם
מענדיל מרימנאב זצ"ל שכתב שמצניעים את האפיקומן קודם
הצות ואחר הצות לוקחין אותו משם עיי"ש). ט) עיי' או"ח סי' תע"ז

יצחק יצחק

מנחת

סימן מח

יצחק

עז

דיאכל כזית לפני חלות, ויתנה אם ההלכה דלריך לפני חלות, ה"ז אפיקומן, וכן אחר חלות, ג"כ יעשה כן ויתנה שאוכל לפי דעת חז"ל שכן הלכה, ואז יקיים המצוה ממנ"פ עכ"ד.

הנה אז צעת כתיבת תשובתי השבתי הרצה בדבר אפשרות של תנאי, אבל לא עלתה צידי, בדרך שכתבתי לדרך הב' אכילות של לפני חלות ושל אחר חלות, דמה שחסר זה משלים השני, כמבואר בדברי שם, בדודאי כאשר עושה תנאי לריך המתנה להבין ענין התנאי, וגם כי מכלל הן אתה שומע לאו, וא"כ אם יתנה בדרך הנ"ל, דאם הלכה דלריך לפני חלות, ה"ז אפיקומן, הוא בכלל דאם אין הדין כן ל"ה אפיקומן, והוא היפוך כוונה, דבין אם הפירוש "אם

הלכה לעיכובא אפילו בדיעבד, היינו כראב"ע, ובין אם הכוונה הדין כך לכתחילה, כמו שס"ל לכ"פ אליבא דר"ע", הוא בכלל הן שומע לאו דאם לאו ל"ה אפיקומן, וממילא שוב א"א לדרך האכילת כזית קודם חלות משום היפוך כוונה, ומכ"ש אם נאמר דהפי" של "אם הלכה" דאם ההלכה דאפשר לדרך האכילה לפני חלות עם האכילה אחרי חלות כדברינו שם, הרי באם לאו הפי" דא"א לדרך, ל"ה אפיקומן, אין לו שום ריוח עי"ז רק הפסד, משא"כ אם אוכל סתמא, שייך מש"כ שם לדרך האכילה הזאת עם אכילת אפיקומן אחרי חלות כדברינו שם.

והנני בזה ידו דוש"ת וחזתם בחזתני ברכות. יצחק יעקב ווייס

סימן מח

עוד בענין הנ"ל

בס"ד, ירושלים עה"ק ת"ו יום ד' כ"ח למנב"י תשמ"ב לפ"ק.

שוכט"ס א"כ הרבני היקר איש האשכולות הנגיד המופלג מזה"ר דוד צבי ניימן נ"י אב"י בעיר וויען.

אחדשה"ט בירידות רב.

את מכתבו הגיעני לפני איזה שבועות, אמנם רב טרדותי מנעוני מלהשיב על האתר, וגם מחמת שהיו לפני שאלות למעשה מקודם לזמן הנוגע לכמ"ע, והנני לתשובתו כעת.

ע"ד המובא במנהגי הח"ס שמרן החת"ס ז"ל לא הקפיד על אכילת אפיקומן לפני חלות, ונפ"מ לדידי' במקומו שאם מדקדקים לאכול האפיקומן לפני חלות, לא נשאר זמן הרבה לקיום מצות סיפור יציאת מצרים לפני בני ביתו, שזה ברור שאחרי הסעודה כל הב"ב עייפים ואינם שמים לב לדברי בעה"ב, וגם במהירות כזה א"א לקיים מצות סעודה יו"ט כהלכתו, ובפרט כמו בשם שבאים מבית הכנסת בשעה עשר בלילה בערך, ובמדינות אחרות עוד יותר מאוחר וכו'.

והנה כ' פנה בשאלה זו אל רבו כבוד מסו' הגה"צ מערלוי שליט"א, וכתב לו תשובה ארוכה וערוכה בציאור הלכה זו מדברי הש"ס ופוסקים, וכמו רב לתלמידו החביב הרואה לו דרך הטוב והישר להשציע נפש שוקקה צלוף אמרותיו, ומפענח לו תעלומות את הדרך אשר ישכון בה להורות לו להלכה למעשה, דאם אחרי השתדלות לערוך הסדר צמוקדם האפשרי ולספר יי"מ לב"צ ולקיים שמחת יו"ט כהלכתו, בלתי אפשר לאכול האפיקומן לפני חלות, גם להש"ע והרמ"א (צקי' תע"ז) יוכל לאחר את אכילת אפיקומן לאחר חלות, וזה הי' טעמו של מרן הגאון החת"ס זצ"ל הכתוב במנהגיו כנ"ל, והנה דברי מסו' הגה"צ שליט"א אשר כל דבריו שם קלורין לעינים, צויה לו לשלוח את דברי תורתו הנ"ל אלי להציע ג"כ חו"ד העני' בזה, באתי בזה רק להיות כמסייע לדברי מסו' שליט"א בדבר הלכה זו.

הנה מקור הלכה זו בטור (סי' תע"ז) דכתב שם, ויהא זהיר לאוכלו (אפיקומן) קודם חלות, וכ"פ בש"ע שם (סעי' א'), וצ"י הביא מקורו, מדברי הש"ס (פסחים דף ק"כ ע"ב) אמר רבא אכל

עז

מנחת

סימן מח

יצחק

מנה צומן הזה אחר חלות לראצ"ע לא יא, וכתב הרא"ש לכאורה משמע דהלכה כראצ"ע דסתם מחני כוותי, ומיהו צפרק הקורא את המגילה (דף כ' ע"ב) איכא סתמא כר"מ (ט"ס ונ"ל כר"ע), ומיהו נכון להחמיר כרצי אלעזר, דאפשר דר"מ (נ"ל דר"ע) מודה להרחיק את האדם מן העבירה (ברא"ש איתא באיסורא לאורייתא וכן העתיק הצ"ח), וכן הי' נוהג ר"ת למהר לאכול אפיקומן קודם חלות, וגם הר"ן כתב בפ"ב דמגילה שצריך לזרז שלא לאכול מנה מנה צליל פסחים אחר חלות, וכן בהלל שבלילי פסחים החמירו בתוספות שלא לקרותו אחר חלות עכ"ל. ובצ"ח שם הוסיף לומר דאע"ג דההוא מימרא לאו באפיקומן איירי אלא במנה שיזא זה י"ח, כתבה רבינו אלל אפיקומן לאורויי לן דאף באפיקומן שאינו אלא זכר לפסח יהא זהיר לאוכלו קודם חלות, וכמו שכתב הרא"ש על שם ר"ת עכ"ל.

והנה צנף הלכה כמו בפלוגתת ראצ"ע ור"ע הנ"ל, הארנתי כבר צפרי (ח"ה סי' קכ"ג) בישוב דברי הרמב"ם דפסק דלא כראצ"ע עיי"ש, אבל להלכה למעשה אין לנו אלא פסק דברי הש"ע ופוסקים הנ"ל.

והעולה מדברי הצ"י ושאר פוסקים, דמטעם פלוגתא דראצ"ע ור"ע הנ"ל, יש למהר לאכול לא רק הכוזה מנה אלא אף האפיקומן לפני חלות, וגם מטעם די"ל דאף לר"ע אסור לכתחילה לאמר עד אחר חלות משום הרחקה כנ"ל, ועי' צביאור הלכה שם (סעי' א'), ומסיק דאחר חלות לא יצרך על אכילת מנה דספק ברכות להקל, וכ"כ במ"ב שם [סק"ו], ועי' בספר משכנות יעקב (או"ח סי' קל"ט) דאחרי שהציא שיטת הפוסקים שפליגו אם הלכה כראצ"ע או כר"ע, כתב דלפי"ו י"ל אם שכת לאכול מנה עד אחר חלות אין לצרך עוד, ומ"מ סיים ונ"ל, ולפענ"ד דהמצרך לא הפסיד ודו"ק בכל זה היטב עכ"ל. אמנם כ"ו נוגע לאכילת כוזה מנה הראשון, אבל צנוגע לאפיקומן מוכח מכל הפוסקים דהוי רק ענין של לכתחילה והירות, ובלשון הטור והש"ע "ויהא זהיר לאוכלו קודם חלות" כנ"ל.

והנה עלה בדעתי דמש"כ ויהא זהיר לאוכלו וכו', מיירי דוקא אם לא אכל מנה שמורה מן הסעודה, דהנה איתא שם (סעי' ב'), אם שכת ולא

אכל אפיקומן וכו' ואם לא זכר עד אחר שבירך צפה"ג לא יאכל אפיקומן ויסמוך על מנה שאכל בתוך הסעודה שכולן שמורות הן משעת לישה, אבל במקום שנהגו לעשות שימור למנה מנה משעת קצירה אפילו לא זכר עד אחר הלל יטול ידיו ויצרך המו"ח ויאכל האפיקומן עכ"ל. ומקורו בטור בשם אבי העזרי וכ"כ הרא"ש, וכתב המג"א (סק"ה) דאע"פ שאכל אחרי דברים אחרים יא' צדיעבד עיי"ש, ובמ"ב שם (סק"ק י"ב) הוסיף לומר שזה נחשב לשם אפיקומן אע"פ שלא כוון אז לשם זה וכו' עיי"ש, ובפר"ח ופמ"ג שם כתבו, והוצא במ"ב שם (סק"ק י"ג), דאם לא הי' לו שמורה כלל בתוך הסעודה, אף שנתחילת הסעודה אכל כוזה שמורה כדין, חוזר ואוכל אפיקומן, דלא יא' מנה אפיקומן כזה, דהא בעינן דיהא נאכל על השוצע עיי"ש, וא"כ אם אכל מנה שמורה מן הסעודה קודם חלות, אף שאכל אחרי שאר דברים כבר יא' י"ח אפיקומן עכ"פ צדיעבד, א"כ כבר לא נשאר עליו רק חוזה לכתחילה דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ויהי"ד אחרי מנה אפיקומן כזה"ו, כמבואר שם (סי' תע"ח) כדי שישאר צפיו טעם מנה, ויכול לתקן זאת באכילת כוזה מנה לשם אפיקומן בגמר סעודה, וכמ"ש בא"ר הוצא במ"ב שם (סי' תע"ח סק"א) דאם אכל אחרי אפיקומן שום דבר יחזור ויאכל כוזה מנה שמורה לשם אפיקומן עיי"ש, אבל כ"ו לתקן הדין לכתחילה והתיקון הזה י"ל דמהני אף לכתחילה לאכול אחר חלות, כיון דהוי רק והירות לאכול קודם חלות כנ"ל, מהני עכ"פ לתקן מה דצריך תיקון רק לכתחילה אף אחר חלות.

ואם צדקו דברינו כזה נהי' צ"ל מה דאיתא בטוש"ע דיהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חלות, מיירי היכא דלא אכל מנה שמורה בתוך הסעודה, ונרויח לנו כזה לתרך דברי החת"ס הנ"ל, דלא יוקשה הפליאה נשגבה דאין אפשר דלא הקפיד לקיים הכתוב בש"ע כנ"ל, דבדאי אכל מנה שמורה בתוך הסעודה, וצב"ה יוכל לאכול אף לכתחילה כוזה מנה באחרונה אף לאחר חלות כנ"ל.

והנה הגם דלא נתקן זה אליבא דראצ"ע הלכתחילה שלא לאכול שאר דברים אחר אפיקומן, כזה שיאכל אחר חלות בגמר הסעודה, דלראצ"ע ל"מ כלום מה שאוכל אחר חלות, מ"מ י"ל כיון דס"ל לעיקר

מנחת

סימן מז

יצחק

עט

דאין הלכה כראב"ע, אין לחוש לדבריו רק שינא אף לשיטתו דיעבד עכ"פ.

אבן עדיין זריכין אנו ליישב את דברי הטוש"ע, דלפי הנ"ל עכ"ח איירי אינהו דאין לו אלא כזית שמורה א' לאפיקומן, דאל"כ הרי אפשר לאכול כזית א' בתוך הסעודה לפני חלות, והצ' להניח אחר חלות לגמר סעודה כנ"ל, וכיון שכן צ"ב טעמא מאי איתא בש"ע "לאחר גמר כל הסעודה וכו' ויהא זהיר לאוכלו קודם חלות", דמוכח דאם אי אפשר יאכל אחר חלות בגמר הסעודה, ואמאי לא נאמר דיאכל תוך הסעודה קודם חלות, דהרי יש לפנינו שני דרכים אשר אסור לכתחילה ויונא דיעבד, א' תוך הסעודה לפני חלות, ב' לאחר הסעודה אחר חלות, א"כ אמאי יבחר יותר דרך הצ' מהא', הרי בדרך הא' יונא דיעבד גם אליבא דראב"ע, משא"כ בדרך הצ' יונא דיעבד רק אליבא דר"ע.

והנראה צוה, כיון דהא דאסור לכתחילה לר"ע, הוי רק משום הרחקה, ורק בדרך אפשר כמ"ס צצ"י בשם הרא"ש, וזה אף בזכות מצה של מצוה, מכ"ס באפיקומן, משא"כ הא דאין מפטירין אחר מצוה אפיקומן הוי מדינא כדאיתא (בפסחים דף קי"ט ע"ב) וטוש"ע (סי' תע"ח), עדיפא ל"י לר"ע, מהא דקודם חלות דהוי רק משום הרחקה, ואף זה לא בריר לדידי' כנ"ל.

והנה לפי מש"כ בתשו' אבני נזר (או"ח סי' שפ"א), דלמ"ד דאין הפסח נאכל אלא עד חלות, והוא הדין מצוה, א"ל שיהי' טעם פסח בפיו לאחר חלות, והה"ד מצוה, ה"י נראה לפי דברינו לעיל, דהיכא דכבר ינא י"ח אפיקומן קודם חלות דיעבד, משום שאכל

שאר דברים אח"כ, אז לר"ע יכול אף לכתחילה לאכול אחר חלות בגמר סעודה ולנאת י"ח שיאשר טעם מצוה בפיו, אף לראב"ע לא תיקון כלום מה שאוכל אחר חלות בגמר סעודה, היה נראה לנקוט ענת האבני נזר שם למחנה, דכתב שם לפי דבריו הנ"ל, "ועל כן נראה דאם לכתחילה הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחלות, יאכל כזית מצוה על תנאי אם הלכה כראב"ע יהי' לשם אפיקומן, וימתין עד לאחר חלות ויאכל סעודתו, ואח"כ יאכל שנית אפיקומן ויונא ממ"ג, אם הלכה כראב"ע דעד חלות יונא באפיקומן ראשון, ואחר חלות מותר לאכול דברים אחרים, ואם הלכה כר"ע יונא באפיקומן השני".

ולפענ"ד יאכל כזית מצוה קודם חלות בלא תנאי, דע"י התנאי לא ינא י"ח לר"ע בזכות קודם חלות אפילו דיעבד, דאף דבלא כוונה יונא דיעבד כנ"ל, אבל בהיפוך כוונה בודאי לא ינא, וא"כ שוב לר"ע דס"ל דהזמן אכילת מצוה עד עלות השחר, אם יאמר אם הלכה כר"ע יונא באפיקומן השני, היינו אחר חלות הוא היפוך כוונה, א"כ באכילתו אחר חלות לא קיים המצוה לכתחילה, דגם לדידי' יש לאכול לכתחילה קודם חלות משום הרחקה כנ"ל, אבל אם יאכל הכזית בסתמא א"כ ינא י"ח אף לכתחילה לכ"ע, אף דאוכל אחרי חלות דברים אחרים, ורק אוכל בגמר כזית אפיקומן עוד הפעם, דלראב"ע מותר לאכול אחר חלות, ולר"ע צכה"ג דכבר ינא י"ח דיעבד, מותר אף לכתחילה לאכול אחר חלות אפיקומן בגמר סעודה לכתחילה כנ"ל.

והנני צוה דושה"ט כה"י וחותם בחותמי ברכות.

יצחק יעקב ווייס

אגודה פרק ערבי פסחים **פסחים** **קצו**

חותם ביהללך דמתני' אמרה ברכת השיר דמשמע חדא ברכה תיח' ומיהו יש גאונים חותמין בשתייהן תיט' וראיתי נוהגין כרבינו חיים ז"ל תכ'.

ואומר הלל הגדול מתיכן הלל הגדול אמר רב תנא' יהודה מהודו עד על נתרות כבל תכב' וכוותיה קיימא לן תכג' ורננו צדיקים אינו מן המזמור תכד'.

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן תכה' אמר רב שלא יעקרו מחבורת לחבורה תכז' פ"י בתוס' להא מילתא לא ילפי' מינה תכז' מפסח תכז'.

ושמואל אמר כגון ארדיליא וגוזליא לאבא. רב שילא תכט' אמר כגון קליות ואגוזים תל'. אמר רבא אכל מצה אחר חצות לר' אלעזר בן עזריה לא יצא יד"ח תלא' כן פסקו התוס' תלב' הילכך צריך למתיר בליל שני שאופים המצות שיאכל האפיקומן קודם חצות תלג'.

ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו ר' יוסי אמר נתנמנו יאכלו נרדמו לא יאכלו תלד' אביי יתיב קמיה דרבא תלה' א"ל מינס קא ניים מר א"ל תנן נתנמנו יאכלו נרדמו לא יאכלו תלז' ופ"י אע"ג דלאו בנימין פסח הוא איתקש מצה לפסח תלז' לפי זה יש לזוהר מאד שלא ישן אדם בסעודה פן יהיה אסור לאכול האפיקומן תלח' אכן בתוספות פ"י דלענין תענית קאמר אם רצה להתענות למחר וישן ולא התנה אסור לאכול אבל נתנמנס כגון נים ולא נים מותר לאכול.

הגהות וביאורים

<p>תל' שם בגמרא. תלא' גמרא קכ, ב. תלב' שם תור"ה אמר בשם י"מ, וכ"ה דעת המרדכי, ולא כדעת הרמב"ם דפסק כר"ע. תלג' רבינו החמיר כ"כ דאפי' בליל ב' צריכין לזוהר לאכול האפיקומן לפני חצות, וברא"ש הביא בשם ר"ת שהי' ממהר לאכול האפיקומן לפני חצות, ואולי מירי ג"כ בשני הלילות. תלד' משנה קכ. תלה' לפנינו איתא קמיה דרבה, והכי מסתבר, וסה"ד הוא ברברי רבינו. תלו' שם בגמרא. תלז' כן מבואר ברשב"ם בע"א ד"ה ישנו, והדין נלמד מאביי ורבה דהיו אחרי החורבן, והלכתא כר' יוסי, ובר"ן איתא שכן נראה דעת הר"ף, מדהביאה בהלכותיו עיי"ש, ולא כדעת הרו"ה דמיתניא לענין קרבן פסח. תלח' הנה מובא כסור סי' תע"ח מחלוקת בס"י דברי ר' יוסי, דדעת הרמב"ם ור"י דר' יוסי קאי אסיפא כילן לא יאכלו ע"ז קאמר שאם</p>	<p>תח"ה שם תור"ה ר' יוחנן. תיט' כן מבואר ברשב"ם ד"ה ור"י, וכ"ה דעת הראב"ה סי' תקכ"ה והמרדכי, דחותמין בשתיים. תכ' כן נפסק להלכה בשו"ע סי' ת"פ. תכא' לפנינו איתא רבי יהודה, וכנראה שהוא תנא וברי"ף ג"כ גרס רב יהודה וע"י לקמן באות תכ"ג. תכב' קיה, א. תכג' לשון הר"ף ומנהגא דעלמא כרב יהודה בחרוניהו בברכת השיר ובהלל הגדול, ומלשון הר"ף נראה שרב יהודה דהלל הגדול הוא אותו רב יהודה דברכת השיר, ומלשון הגמ' שלפנינו לא משמע כן, וצ"ע. תכד' שם בתוד"ה מהודו עד על נהרות כבל. תכ"ה משנה קיט, ב. תכו' שם בגמרא. תכז' צ"ל מצה וכ"ה בכתי"י. תכח' שם בתוד"ה שלא יעו"ש. תכט' לפנינו איתא רב חנינא בר שילא ור' יוחנן, וברי"ף חנניה ור' שילא ור' יוחנן.</p>
---	---

בנין סימן כט שלמה ר"מ

ואכן לפי דברי המ"ל ז"ל הנ"ל א"ש בפשיטות די"ל רבפ' ויקרא איירי במנחת מחבת ומרחשת ומאפה תנור, דהקמיצה היתה אחר האפיה. ולפיכך לא משכחת לה איסור חימוץ בשירים דכבר נאפה קודם הקמיצה, וקי"ל דהאפוי אינו בא לכלל חימוץ. ונאפשר דחז"ל דקים להו דאפוי אינו בא לכלל חימוץ סמכו אהך קרא מדלא כתיב איסור חימוץ בשירים של ד' מנחות ודו"ק]. **והלכך** לא כתיב רק המנחה אשר תקריבו לה' דהיינו קודם הקמיצה דווקא, ובוזה חייב על כל עשייה ועשייה דהא צריך ללוש ולערוך ולאפות חלות או רקיקין. אבל בפ' צו י"ל דמיירי במנחת הסולת, ובמנחת הסולת הוא להיפך, דקודם הקמיצה לא שייך אזהרה על העשייה, דקודם הקמיצה לא היה עשייה כלל, דהיתה נקמצת סולת. ולכן כתיב לא תאפה חמץ חלקם, דעיקר אזהרה הוא על חלקם לאחר הקמיצה דאסור לחמץ השירים, ובשירים ליכא אלא אזהרה אחת על האפייה בלבד, משום דע"כ או דצריך לאפות השירים או לבשל

אותן בקדרה, ואם בשלן בקדרה ג"כ עובר משום לא תאפה, דכישול בכלל אפיה, והא דנקט אפיה משום דהוא דבר השכיח יותר. אבל על הלישה והעריכה א"א לחייבו כיון שאינו מחוייב לעשות כן, דהא אם רוצה יכול לבשלו בקדרה, והלכך אף אם יערך ג"כ אינו חייב על החימוץ. ולכן לא כתיב רק לא תאפה חמץ. כן נראה לי לפרש לשון הכתוב לפי ענ"ד. וכל זה נ"ל נכון בעז"ה:

ולענין מה שכתבתי לעיל אי מהני ביטול למצה שאינה משומרת שנתבטלה בתרי, אין לומר דמצה הוי דבר שבמנין ודבר חשוב, דהא ר"ע סוכר דככרות בע"ב נמי הוי דבר חשוב ולא בטיל, וכן פסק בשו"ע בריש סימן ק"י, ופשוט דלחם מצות הם בכלל ככרות של בעה"ב ואינם בטלין, דהא ליתא, דנראה דלא נקרא ככו דבר חשוב רק לאחר האפיה, אבל הכא התערבות הוה קודם האפיה, וצ"ע בזה. והנלע"ד כתבתי בע"ה ה':

סימן כט

אכילת אפיקומן קודם חצות

כתב הטוש"ע בסי תע"ז סעיף א': ויהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חצות. והוא ממימרא דרבא בפסחים (דף ק"ב ע"ב) אכל מצה בזמן הזה לאחר חצות לראב"ע לא יצא י"ח. וכתב הרא"ש ע"ז וז"ל: לכאורה נראה דהלכה דראב"ע דסתם מתניתין כוותיה דתנן הפסח אחר חצות מטמא את הידים, וכן סתם מתניתין דאיזהו מקומן ובפ"ק דברכות. ומיהו בפרק הקורא את המגילה למפרע איכא סתמא כר"ע, ומאי אולמא תרי או תלת סתמא מחד סתמא. מיהו נכון להחמיר כראב"ע דאפשר דר"ע מודה להרחיק את האדם מן העבירה כאסור דאורייתא. וכן היה נוהג ר"ת ז"ל לאכול האפיקומן קודם חצות עכ"ל הרא"ש. ומשמע מלשונו ז"ל דלא חשש אלא לענין להחמיר לכתחלה לאכול קודם חצות, משום דאפשר דר"ע נמי מודה דמדרבנן צריך להרחיק כמו כל קרשים הנאכלים ליום ולילה

דעשו חכמים הרחקה שלא לאכול אלא עד חצות. אבל לענין אם אחר מלאכול כוית ראשון עד אחר חצות אם מברך על אכילת מצה, משמע מדבריו שמברך, כיון דלר"ע פשיטא שצריך לברך אף אי אית ליה הרחקה, דהרחקה מדרבנן אינו אלא לענין לכתחלה כמ"ש התוס' בסו"פ ע"פ (דף ק"ב ע"ב) ד"ה אמר רבא. [והוא מפורש בגמרא במשנה קמא דברכות מהא דאמר ר"ג אם לא עלה כו' ולא אמרו חכמים כו' והובא ראייה זו בתוס' שם. ודלא כמו שנראה דעת ר' יונה בפ"ק דברכות ודו"ק]. ואף דלראב"ע בוודאי אסור לברך אחר חצות ואם מברך הוי ברכה לבטלה, מ"מ הא משמע מדברי הרא"ש ז"ל דאין אנו חוששים לדברי ראב"ע אף לספק, כיון דאין הכרע מסתימות דמתניתין כמאן הלכה, ממילא הדרנן לכללין דהלכה כר"ע מחבירו. מיהו מד' הרא"ש בפ"ק דברכות נראה כהדיא דאסתפוקי מסתפק

ה. המנחת ברוך סי' ע"א ענף ג' כתב שאף אי נימא דלא בטל מה"ט, הוינן רק מדרבנן, ובקטנים בני רעת. ושמו"ר ע"י אחרים יש לסמוך להקל. ועי"ש בסי' ע"ב.

רמ

בנין

הלכות פסח

שלמה

כמאן הלכה ודבריו סותרין זה את זה. וכן הר"ן במס' פסחים מסתפק כמאן הלכה:

אמנם דעת התוס' בספ"ב דמגילה דהלכה כראב"ע משום דאיכא ג' סתמא כראב"ע, ומסיימי התם הכי וז"ל: וא"כ צריך למהר לאכול מצה כלילי פסחים קודם חצות ואפי' מצה של אפיקומן, שהרי חיוב מצה בזמן הזה הוי דאורייתא. אבל בהלל של אחר אפיקומן אין להחמיר כ"כ שהרי מדרבנן הוא עכ"ל. וכן הוא דעת הסמ"ג להריא בעשין רכ"ו וז"ל: פוסק רבינו יצחק כראב"ע שהרי וכו' וצריך להזהר במצה וכו' ואע"ג דבפרק הקורא את המגילה למפרע סתם לן תנא כר"ע בטל אותה סתמא יחידית מפני כל אלה עכ"ל. וא"כ נראה דאין לברך על האכילה אם אחר מלאכלו עד אחר חצות, דהא לדעת התוס' והסמ"ג לא יצא יד"ח כלל וספק ברכות להקל. [שוב מצאתי להדגול מרכבה בסי' הנוכר שכתב ג"כ דאין לברך אם אחר לאכול עד אחר חצות. ועיי' גרסת הרי"ף והרא"ש בפ"ק דברכות]:

וראיתי לדקדק לכאורה לפי דעת הפוסקים וז"ל דהלכה כראב"ע דמן התורה אינו נאכל עד אחר חצות, למה לא עשו חכמים הרחקה לדאורייתא ע"ז, כמו שעשו חכמים סייג והרחקה גבי כל הקדשים הנאכלים ליום ולילה, דמצוותן מן התורה עד שיעלה עמוד השחר ועשו חכמים סייג לתורה כדי להרחיק האדם מן העבירה ואמרו שאינן נאכלין אלא עד חצות כמו שמפורש במשנה דפ"ק דברכות [ובפ' איזהו מקומן גבי הטאת ואשם ותודה ואיל נזיר]. א"כ גבי פסח ומצה נמי אמאי לא עשו חכמים סייג לתורה שלא לאכול פסח ומצה שעה אחת או שתי שעות קודם חצות, וכמו גבי חמץ בי"ד שעשו חכמים הרחקה לדאורייתא שני שעות קודם חצות לר"י דקיי"לן כוותיה, דס"ל דאדם טועה בשתי שעות אע"ג דמן התורה אינו אסור בחמץ בי"ד אלא מחצות ואילך:

ועוד נראה דכ"ש הוא מהתם, דאף דגבי קדשים נמשך זמן אכילתן עד עמוד השחר וליכא למיחש כ"כ שמא יטעה ולאכל אחר עמוד השחר, דהא אמרינן בפסחים דף י"ב דבין יממא לליליא לא טעו אינשי, אעפ"כ חשו חכמים ועשו הרחקה. גבי פסח ומצה דומנן בחצות ושייך טפי למגור לא כ"ש שצריך לעשות סייג:

ואין להתעקש ולומר דכאן לא ראו חכמים לגזור

משום דהזמן הוא מועט כ"כ, דפסח ומצה אינן נאכלין אלא בלילה כמפורש בתורה ואכלו את הבשר בלילה הזה ונישנית במשנה דאיזהו מקומן, ומצה נמי אתקש לפסח וכמו דתניא בתוספתא דפסחים הפסח ומצה ומרור מצוותן משתחשך, והובא בתוס' בריש ערכי פסחים (דף צ"ט ע"ב ד"ה עד שתחשך). [וכתבו שם כתוס' הטעם משום דמצה ומרור אתקשי לפסח. וקצת צ"ע דמאי הוצרכו להיקש, תיפוק ליה דהא הך קרא דבלילה הזה אמצה נמי קאי, דהא דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות ומשמע דבלילה הזה אמצה נמי קאי. ואולי דעיקר כוונתם הוא אמרור דמרור נמי בלילה דווקא משום דהוקש לפסח]. והלכך כל זמן משך אכילתן אינו אלא ששה שעות ולא דמי לקדשים הנאכלין ליום ולילה דעשו בהם חכמים סייג. דהתם זמן אכילתו הוא קרוב למעל"ע מזמן שחיתטחן שהוא אחר תמיד של שחר עד הבוקר שלמחר, וגם גבי ק"ש של ערבית דעשו בה חכמים סייג התם נמי זמן קריאתה הוא כל הלילה. ולפי שיטת ר"ת וז"ל (בתוס' ברכות ב, א) יכול נמי להתחיל לקרוא מפלג המנחה. אבל כאן אפשר לומר כיון דזמנה מועט כ"כ לא רצו חכמים לעשות בהם סייג כדי למעט בזמן אכילתה, ובפרט להביא קדשים לבית הפסול, ונמצא שהיה קלקולו יתר על תקונו. והא לא דמיא אלא לק"ש של שחרית דזמן קריאתה הוא עד שלש שעות מן היום מן התורה ולא עשו בה חכמים סייג כמו גבי ק"ש של ערבית דלא אשתמיט בשום דוכתא מהש"ס דעשו חכמים הרחקה גבי ק"ש של שחרית. וכבודאי היינו טעמא משום דכל זמן קריאתה אינו אלא שלשה שעות לא עשו חכמים בה נמי הרחקה שיהיה זמן קריאתה מועט יותר:

אמנם הא ליתא כלל דמנין לנו לחלק חלוקים מדעתנו סברא זו מה שלא נמצא כלל בש"ס ופוסקים לומר דיש ג"מ בין דבר דזמנו מרוכה לדבר שזמנו מועט. ובאמת גבי ק"ש של שחרית נמי צריך חלמוד, אמאי לא עשו חכמים הרחקה לדאורייתא כמו שעשו סייג גבי ק"ש של ערבית. וצריך עיונא במפרשים:

ואין לומר נמי טעמא אחרינא בזה שלא עשו חכמים סייג גבי פסח ומצה. והוא משום דאמרינן בשבת (דף כ' ע"א) דבני חבורה זריזין הן הלכך לא חשו חכמים לעשות סייג, כיון דזריזין הן בוודאי לא יעברו זמן אכילתם, ובוודאי ימהרו לאכול כדי שלא יבואו לידי

בנין סימן כט שלמה רמא

נותר. דהא נמי ליתא, דהא אמרינן נמי בכמה דוכחי דכהנים נמי זריזין הן בשבת שם דף כ' ובביצה י"ח ובמנחות צ"ה ע"כ [ועוד בכמה דוכחי] ואפ"ה עשו חכמים סייג והרחקה גבי חטאות ואשמות שלא לאכול אלא עד חצות כמבואר במשנת איזהו מקומן, ואף שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה כמבואר במשנה שם. ועוד בסוף פרק איזהו מקומן הוה ס"ד דש"ס שם דהא דתנן שם הפסח אינו נאכל אלא עד חצות היינו הרחקה מדרבנן הרי למדנו מדברי הש"ס אלו דגם גבי פסח שייך הרחקה. ואף דלמסקנא אמרינן דהא דתנן אלא עד חצות דאורייתא הוא וכו"א בן עזריה היינו מרתנן "אלא" עד חצות, מלשון "אלא" מוכיח שם הש"ס דמדאורייתא הוא, מדגבי כולהו קדשים לא תנן אלא. והכא גבי פסח תנן אלא יעו"ש בסוגיא. אבל בעיקר הסברא דשייך גבי פסח הרחקה לר"ע לא מצינו דאפלט ע"ז [ועיי' רמב"ם בפ"ח מהל' חמץ ומצה ובפ"ח הי"ד מהלכות קרבן פסח דפסק שם כו"ע. ומשמע שם דלא ס"ל הרחקה רק לגבי פסח ולא למצה. ודבריו צ"ע מסוגיית הש"ס דסו"פ איזהו מקומן דמשמע שם בהדיא דגם לר"ע הרחקה מדרבנן מיהו איכא ועי' בצל"ח (בכורות דף ט') יעו"ש ודו"ק] וא"כ מינה נשמע דגם לר"א בן עזריה דס"ל בחצות דג"כ שייך הרחקה:

שכתב לעיל דעיקר מצותו ביום לק"מ עכ"ל. וכוונתו לפי מש"ל דקריאה דלילה אינה מתקנת מרדכי ואסתר אלא מדרבנן בעלמא שהתקינו אחר כך. תדע דלא הזכרה במשנה ב' [כמו שהאריך בזה הטור"א בפ"ק דמגילה], לא חשו חכמים לעשות הרחקה כיון דכל עצמו אינו אלא מדרבנן. כ"ה כוונת המג"א. אמנם תימה לי דהא ק"ש לחד מ"ד נמי מדרבנן הוא (בכורות דף כ') ואעפ"כ תנן במתניתין הרחקה בק"ש, אלמא רבמצדה דרבנן נמי עשו חכמים סייג ודוחק לומר דמ"ד דק"ש דרבנן סוכר באמת כו"ג דלא עשו סייג גבי ק"ש, דזה דחוק, דא"כ אנו צריכין לומר דת"ק ור"ג פליגי בזה גופא, אי ק"ש דאורייתא או דק"ש דרבנן, ומחלוקת תנאים הוא בזה, א"כ למה פליגי שמואל ור"א אליבא דנפשיהו, הו"ל לאפלוגי בהלכה, דשמואל אמר הלכה כו"ג, ור"א אמר הלכה כחכמים. ועוד יש סתירה על דברי המג"א אלו מחמץ ב"ד אחר חצות, דעשו חכמים הרחקה ב' שעות קודם, ולא מצינו דאפלט ע"ז ר"ש, דאף דהוא ד"ל דחמץ לפני זמנו והיינו משש שעות ולמעלה עד הלילה אינו אלא מדרבנן. וגם כמה פוסקים יש דס"ל כן עיי' כרא"ש בפכ"ש ובכעהמ"א שם ובצל"ח שם, ואעפ"כ ס"ל הרחקה זו. הרי בהדיא דלא כמג"א:

ובזה ה"י נדחה נמי מה שיש ליישב לכאורה על מה דלא עשו הרחקה גבי פסח ומצה לפסוק שענה או שני שעות קודם, ע"פ דברי המזרחי בבאורו על הסמ"ג בהלכות מגילה שכתב טעם על מה דלא עשו הרחקה בקריאת המגילה של לילה דכתב הרמב"ם וסמ"ג ושאר פוסקים דשל לילה זמנה כל הלילה ולא כתבו שום סייג [וכ"כ בשו"ע סי' תרפ"ז]. משום דהיא מצוה חביבה מזמן לזמן, ולא חיישינן דפשעי. והוכחו דבריו במג"א בסי' תרפ"ז. ועפ"ז יש ליישב גם גבי פסח ומצה דהוא נמי מצוה חביבה מאוד, ואין לך מצוה חביבה כפסח ומצה וגם באה מזמן לזמן, ומשו"ה לא הוצרכו לעשות סייג, דממילא לא פשעי. כן יש ליישב לכאורה. אבל מדברי הש"ס דלשם נדחה הך סברא, דהא חזינן דהוה ס"ד דש"ס לומר דמתניתין דקתני חצות היינו הרחקה מדרבנן. ולכן ד' המזרחי ו"ל צ"ע מסוגיית הש"ס דהתם והדרא קושייתנו לדוכתא, למה לא עשו הרחקה גם אליבא דראב"ע שלא לאכול אלא עד ד' שעות או ה' שעות כלילה וכמו דעשו הרחקה גבי חמץ:

וע"ש במג"א (בסי' תרפ"ז ס"ק א') שכתב דלפי מה

שוב ראיתי בס' נחל איתן על הרמב"ם להגאון בעל משכיל לאיתן בהלכות ק"ש דכתב באמת דשמואל דסבר ק"ש מדרבנן לשיטתו אזיל, דפסק כו"ג (כפ"ק דכורות דף ט') דלית ליה סייג ובה ישב דברי הרמב"ם דפסק כחכמים. והיינו משום דשמואל לשיטתו דס"ל ק"ש דרבנן, אבל הרמב"ם פסק דק"ש דאורייתא וכו"א ור"י, ממילא לא קי"ל כו"ג, והביא ראיה מהירושלמי דר' יוחנן בירושלמי פסק באמת כחכמים דזמן ק"ש אינו אלא עד חצות מחמת סייג. והיינו משום דהוא אזיל לשיטתו דס"ל דק"ש דאורייתא בפ"ג דברכות דף כ"א. כ"כ בס' נחל איתן. אבל דבריו תמוהין ממש"כ לעיל דא"כ דתליא בפלוגתא זו דת"ק ור"ג לא הו"ל לאפלוגי אליבא דנפשיהו ועוד תקשה ע"ז מחמץ לר"ש וכמש"ל וצ"ע:

וליישב תמיהתנו נראה לומר. דנראה דבענין סייג שעשו חכמים הרחקה לדאורייתא הוא על אחד משני פנים, וכל אחד ואחד איכא בו קולא וחומרא. האופן האחד דעשו חכמים סייג מחמת חשש פשיעה, כמו ק"ש ואכילת קדשים, דלא שייך התם חשש טעות

רמב

בנין

הלכות פסח

שלמה

דהא בין יממא לליליא לא טעו אינשי, רק עיקר החששא דחששו חכמים משום דכיון דכל הלילה זמנה, יאמר עדיין יש שהות, ובתוך כך ישתקע בשינה ונמצא ישן כל הלילה, וכמו דמבואר בברייתא דברכות דף ד' דמשום כך חשו חכמים וכדאמרינן שם דלא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אוכל קמעה ואשתה קמעה כו'. וכן פירש"י להדיא במשנה קמא דברכות וז"ל: וכן בק"ש לזרו את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה ע"ה ויעבור הזמן עכ"ל. וכ"כ השאג"א בסי' ד' וז"ל: לכאורה היה נראה לפרש דכדי להרחיק את האדם מן העבירה שאמרו חכמים גבי אכילת קדשים לאו למימרא שחשו כדי שלא יבא לאכלם בעבירה לאחר שיעלה עמוד השחר וודאי בין יממא לליליא לא טעו אינשי, כדאמר בפ"ק דפסחים גבי עדות, אלא האי להרחיק מן העבירה שאמרו גבי אכילת קדשים פירושו כמו גבי ק"ש לזרו את האדם וכו' עכ"ל. [ומש"כ שם דלפי"ז תיקשי מ"ש בנאכלים לשני ימים ולילה אחד לא חשו חכמים לעשות הרחקה, רבשלמא אי טעמא משום טעות איכא למימר כמו שכתבו התוס' (בבב"ב נ"ו) דהתם לא שייך טעות דניכר הוא מתי יהיה שקיעת החמה, אבל אי טעמא משום זרוז אין לחלק, כ"כ בתשובת שאגת אורי' שם, אכתוב לקמן בסמוך דלק"מ]. ואיכא באופן הזה קולא ותומרא. קולא דחשש זה לא שייך אלא בלילה דאיכא אונס שינה, אבל כיום לא שייך חששא אוף כוכב שיש בו שהות, דכיון דכיום לא שייך חששא דשינה. והלכך בקדשים הנאכלין לבי ימים ולילה אחד דכלה זמנן בסוף היום, לא עשו חכמים סייג. ונסתלק בזה קושיית השאג"א שרמותי לעיל ומה שהוצרכו התוס' לומר משום דניכר מחי וכו', היינו משום דאל"כ היה לחוש צריך עכ"פ לחששא דטעות וכמו שאכתוב לקמן:

אמנם איכא חומרא בזה דהך חששא חשו גם בכהנים זריזין, דכיון דטעמא משום אונס שינה לא שייך לחלק בזה בין זריזין לשאין זריזין, דדוקא בדבר שחשו משום טעות שייך לחלק בין זריזים לשאינם זריזין. וכדאמרינן בפסחים (דף י"ב) עדות מסורה לזריזין ולא אתי למטעי, בין ה' לשבע חמץ לכל מסור. אבל בקדשים ובק"ש דהחשש משום אונס שינה, לא שייך לחלק. והלכך גזרו גם בקדשים שאין נאכלין רק לזכרי כהונה וז"ב:

והאופן הב' מצינו שחששו חכמים דילמא אתי

למטעי דיסכרו על שעה שביעית דהיא חמישית, וכמו בחמץ בי"ד דומנו לאחר חצות אלא משום דאדם טועה בשתי שעות חשו חכמים שלא יאמר על שביעית שהיא חמישית. והלכך גזרו חכמים לאסור באכילת חמץ גם בשעה חמישית ובוזא איכא ג"כ קולא וחומרא. חומרא דגזירה זו שייך גם כיום דכיון דטעמא משום טעות הוא ולא משום אונס שינה הוא, מה לי כיום ומה לי בלילה, וכמו גבי חמץ דגזרו בו אף שהוא כיום [והא דלא גזרו בקדשים הנאכלים לשני ימים ולילה אחד משום טעות, כבר כתבו התוס' בבב"ב (דף נ"ו) דניכר הוא מתי יהיה שקיעת החמה ולא אתי למטעין]. אמנם איכא בזה קולא, דלא גזרו רק בשאין זריזין אבל בזריזין לא גזרו שמא יטעו, וכמו דאמרינן בפסחים (שם ד' י"ב ע"ב) אי הכי ביה נמי ניכול, תרגמה אביי אליבא דרבא עדות מסורה לזריזים, חמץ לכל מסור. ואף דגבי עדות ג"כ אמרינן דטועין בשעות וכמו דמבואר שם בין אליבא דאביי אליבא דר"י ובין אליבא דרבא דר"ה, רק דבין ה' לשבע לא טעו משום דבחמש חמה במזרח ושבע חמה במערב. נראה דהיינו משום דבאמת עדות נמי מסורה לכל אדם דהא כל אדם כשרין לעדות, רק עיקר הזריזות הוא כמו שפירש"י שם וז"ל: אין אדם בא להעיד על הנפש אלא א"כ בקי בשעות לפי שיורע שסופו לדרוש בדרישה וחקירה עכ"ל. הרי דמצד עצמו אינו זריז רק משום דירא שמא ידרשו אותו בדרישה וחקירה וימצא שהוא שקרן, הלכך זה לא שייך רק לענין חמש ושבע דיכול לעיין אם חמה במזרח או דחמה במערב, בזה י"ל דירא שמא ידרשו אחריו. אבל בשאר שעות דא"א להבין מן החמה מאי שייך דירא, דכיון דאינו יודע באמת ולפי דעתו הוא שעה שלישית באמת או שעה חמישית, ואין לו דבר לחקור אחריו ע"כ טועה כנ"ל פירושא דגמרא דהתם. דאל"כ מ"ש בין חמש ושבע משלש וה' אבל באנשים דזריזין מצד עצמן כמו בכהנים ובני חבורה, וודאי אמרינן דלא טעו כלל.

ואגב אורח"י אנו למידין מדברי רש"י ז"ל אלו שהבאתי, דבדיני ממונות דא"צ דרישה וחקירה לא שייך סברא דירא שמא ידרשו אחריו שפיר טועה גם בין חמש לשבע, וא"כ אם העדים מחולקין בדיני ממונות דאחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע דעדותן קיימת. אמנם ברמב"ם ובטור ובשו"ע כסי' למ"ד לא חלקו בזה, וכתבו סתם דאם הוכחשו בחקירות עדותן בטילה ומשמע דרמי לגמרי לדיני נפשות. וצ"ע בדין

רמג שלמה סימן כמ בנין

מקודם וכמו דמכואר כנדריים בפרק הנודר מן הירק דנ"ח ע"א דשביעית מיקרי דבר שיש לו מתירין מהאי טעמא דיכול לאכלו קודם הביעור, וכמו שפי' הר"ן שם ע"ש בר"ן בד"ה אמר . וכבר מכואר כיו"ד סי' ק"י דבדבר שיש לו מתירין לא מהני ס"ס. וכן נראה לי להלכה דאם נתערב חמץ קודם הפסח לח בלח בששים ואף דאינו חוזר וניעור בפסח וכמו שנתבאר (בשו"ע או"ח סי' תמ"ז) סעיף ד' בהג"ה, ומותר לאוכלו בתוך הפסח, מ"מ נראה לכתחלה אסור לשהות אותו תבשיל עד הפסח כיון דיכול לאוכלו קודם הפסח. וכמו בפירות שביעית שנתערב קודם זמן הביעור דאינו בטל אפילו באלף וצריך לאכלו קודם זמן הביעור דווקא. וכמו שמכואר כדברי הש"ס דנדריים הנזכר ובדברי הר"ן דלשם:

ואם אחר לאכול כזית מצה כליל שני עד אחר חצות, נראה דאסור לברך על אכילת מצה משום דהוי ס"ס שמא הוא חוה"מ. ושמא הלכה כראב"ע דאחר חצות עבר זמנו מן התורה ואינו יוצא כלל באכילתו והו"ל ברכה לבטלה. ואף דכפ"ב בשבת דף כ"ג אמרינן דיו"ט שני דבכריהם בעי ברוכי משום דלא אתי לזלולי ביה. מ"מ נראה דהיכא דיש עוד ספק לבד הספק של יו"ט עצמו, אין צריך לברך, דבכה"ג ליכא זלולא. ופשוט הוא. כנ"ל להלכה:

ולענין מרור אי צריך לאוכלו קודם חצות נראה לי דכומן הבית היה צריך לאוכלו קודם חצות כיון דטפל הוא לפסח כמש"כ בכתוב על מרורים יאכלוהו, א"כ פשוט דכמו דפסח אינו נאכל אלא עד חצות מן התורה, ה"ג מרור. אבל בזמן הזה דמרור מדרבנן אין לחוש מלאוכלו קודם חצות. ותדע דהא רבא לא אמר אלא אכל מצה אחר חצות לראב"ע, ולא קאמר אכל מצה ומרור. אלא וודאי דמרור מותר לאכלו אחר חצות. וטעמא משום דכיון דמרור בזמן הזה אינו אלא דרבנן בעלמא, ותכמים לא החמירו בחקנתן כ"כ כמו מצוה של תורה. וכן מצינו בפסחים (דף ל"ט ע"ב) דמיבעיא לן התם מהו שיצא אדם יד"ח במרור של מעשר שני בירושלים, במצה דאורייתא הוא דלא נפיק אבל במרור דרבנן נפיק, או דילמא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון יעוי"ש;

אמנם יש להקשות ע"ז דהא רבא בעצמו פשיט התם דמסתברא מצה ומרור, אלמא דס"ל לרבא דאף

הזה להלכה. ותמהני על האחרונים שלא העירו בדין זה:

ומאחר שהודיע ה' אותנו את כל זאת מעתה לק"מ מה שהערנו דאמאי לא עשו הרחקה לראב"ע שלא לאכול פסח ומצה שתי שעות קודם חצות, והיינו משום דפשוט דכפסח ומצה ליכא לב' האופנים דלעיל. דטעמא דטעות ליכא דהא אמרינן דבני חבורה זריזין הן ולא חיישינן דאתי למיטעי. וגם משום דפשיעה ואונס שינה ליכא, דכיון דכל זמנו לא נמשך אלא עד חצות, בזמן זה לא שייך כ"כ לחשש דאונס שינה דבאותו זמן עדיין בני אדם הם נעורים וכדמשמע בפ"ק דרכות (דף ד' ע"א) ובדף ט' ע"א ע"ש ברש"י ד"ה רבנן ודו"ק. ובפרט כליל פסח דטרודים בכמה מצות ובפרט במצוה של ספור יציאת מצרים דמשו"ה לא עשו הרחקה כלל. דליכא לכל הב' טעמים של הרחקה כאן כלל וא"ש הכל ולק"מ.

ומה שאמרינן בזבחים דאיכא סייג גם בקרבן פסח, היינו לר"ע דזמנו כל הלילה ואיכא חששא דאונס שינה וכמו בשאר קדשים. מיהו עדיין צ"ע דמנ"ל דגם בזמן הזה לענין אכילת מצה נמי אמרינן הך סברא דבני חבורה זריזין הן דאפשר באכילת קדשים אמרינן כן אבל לא באכילת מצה דחולין הוא. וצ"ע בזה:

ולענין אכילת מצה כליל שני אפשר דאין להחמיר כ"כ לאכלן דווקא קודם חצות. משום דהוי ס"ס שמא הוא חוה"מ, ואפי' את"ל שהוא יו"ט, מ"מ שמא הלכה כר"ע דנאכל כל הלילה מן התורה. ואף לדעת הרא"ש ז"ל דמדרבנן מודה ר"ע דצריך להרחיק אדם מן העבירה [וכמו שמשמע באמת כגמרא דזבחים סו"פ איזהו מקומן ועי' בחדושי הרשב"א ז"ל בכרכות פ"ק והובא כצל"ח שם. ועיי"ש כצל"ח שהאריך בזה] מ"מ הוי ס"ס, דהוי תרי ספיקי בדאורייתא וחד ספיקא בדרבנן. ומכואר בש"ך כסי' פ"ג לענין שומן דגים טמאים ובכללי הספקות כסי' ק"י דמקרי ספק ספיקא בכה"ג:

אמנם לפי מ"ש הגאון המזרחי ז"ל בכאוריו על הסמ"ג בהל' מגילה דכל ס"ס לכתחלה אסור, נראה דנכון להחמיר אף כליל שני וכבר הארכתי לעיל בתשובה כסי' י"ג בנידון ס"ס לכתחלה יעוי"ש:

ועוד נראה טעם אחר דנכון להחמיר אף כליל שני, דזה הוי כדבר שיש לו מתירין, דהא יכול לאכלו

רמד

בנין

הלכות פסח

שלמה

מרור בזמן הזה דהוי דרבנן מ"מ שוה למצה בכל פרטיו ודיניו:

אמנם ג"ל ליישב די"ל דלרבא ספוקי מספקא ליה אי הלכה כראב"ע או לא נוכמו דנסתפקו לרבתינו הפוסקים בדין זה כן י"ל דלרבא עצמו היה מסתפק בזה. ולכן לא הזכיר אלא מצה משום דמצה דאורייתא גם בזמן הזה, וראוי להחמיר בספקו דספיקא דאורייתא לחומרא, ולכן אמר דאכל מצה אחר חצות גם בזמן הזה לראב"ע לא יצא יד"ח. ונ"מ גם לדין דיש להחמיר דדילמא הלכה כראב"ע. אבל מרור אין נ"מ לדינא אי יוצא אליבא דראב"ע או לא, דאף דלראב"ע אינו יוצא מ"מ לדין דמספקא לן כמאן הלכה בווראי אין קפידא דהא ספיקא דרבנן לקולא:

שוב ראיתי דבלא"ה נחא מה דלא הזכיר רבא מרור, משום דפשיטא הוא דלא יצא לראב"ע, דגבי מצה הוצרך לאשמועי' דהו"א דאפקיה קרא מהקישא, קמל"ן דכי אהדריה קרא למילתא קמייתא אהדרה, וכמו דאמרינן שם בגמרא דזה קמל"ן רבא. אבל במרור פשיטא דלא יצא ולא הוצרך לאשמועינן, דלא אפקה קרא מהקישא גבי מרור:

אמנם עדיין קשה דמ"מ הוצרך לאשמועינן לענין זמן הזה דהוי דרבנן ולאשמועינן דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וכמו שאמר רבא בפסחים (דף ל"ט ע"ב), ודוחק לומר דסמך אדהתם. לכן ע"כ אנו צריכים לתירוץ הראשון שכתבתי, דלרבא ספוקי מספקא ליה הלכה כמאן, ולכן לא הזכיר מרור משום דבמרור אין נ"מ לדינא בזמן הזה. ולזמן הבית דהוי דאורייתא לא הוצרך לאשמועינן דפשיטא הוא. ועוד דהוי הלכתא למשיחא. והיינו דאמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות משום דלזמן הבית לא הוצרך לאשמועינן דהוי הלכתא למשיחא. ואף דאמרינן (בנכחים מ"ה) דדרוש וקבל שכר מ"מ לא שייך למפסק הלכה כמי, וכמו דאמרינן שם הלכה למה לי ועיי"ש בתוס' ד"ה הלכתא:

ואין להקשות דלמה לנו לחקור בזה אי צריך לאכול מרור קודם חצות או לא דפשיטא דצריך לאכול קודם חצות, דהא בלאו הכי צריך לאכול אפיקומן קודם חצות ואכילת מרור הוא קודם, וא"כ ע"כ צריך לאכול מרור קודם חצות. דהא ליתא, דנראה דמעיקר דין תורה אין חיוב לאכול מצה על השובע, רק דאם אוכל אחר כזית מצה הראשון, ע"כ צריך לאכול כזית מצה אחר

האכילה כדי שישאר טעם מצה בפיו, משום דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן וכדאמרינן בפסחים קי"ט ע"ב אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. דכמו דפסח נאכל באחרונה ה"נ מצה צריך לאוכלה באחרונה כדי שישאר טעם מצה בפיו. אך דברא"ש שם משמע דמ"מ איכא חיובא מדרבנן לאכול מצה על השובע כדי לעשות זכר לפסח שהיה נאכל על השובע, וא"כ גם במצה דאפיקומן חל הספק כמו במרור אי צריך לאכול קודם חצות דווקא דהא תרווייהו הוי מדרבנן [ועי' ברשב"ם דמשמע מדבריו דאם אוכל אחר המצה אינו יוצא יד"ח מעיקר הדין וצריך לאכול שנית וברא"ש חולק ע"ז ע"ש].

ואין להקשות עוד דהא מ"מ צריך לאכול כזית מרור קודם הכריכה, והכריכה עצמה צריך לאכול קודם חצות. דהא נמי ליתא, דאי נימא דיכול לאכול מרור לאחר חצות גם הכריכה יכול לאוכלה לאחר חצות, דהא הכריכה לא בא אלא כשביל האכילת מרור דמחויב לכורכה עם המצה דווקא. אבל מצות כזית מצה כבר יצא בכזית ראשון מן התורה, והכריכה לא בא רק דילמא הלכה כהלל דצריך לכורכן בבת אחת מן התורה למצה ומרור בזמן הבית. וא"כ האידנא נמי דתקנו חכמים לאכול מרור צריך לכורכו עם המצה מדרבנן דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וא"כ גם הכריכה מדרבנן הוא, והא דלא סגי דיאכל מרור עם מצה בכריכה, ולמה צריך לאכול מרור בפני עצמו, היינו משם דמספקא לן דילמא הלכה כרבנן וא"צ כריכה, ואם יכרוך מרור עם המצה אתי מצה דרשות ומבטל למרור מדרבנן כיון דלא צריכה כריכה אפי' מדרבנן. א"כ מצה השניה רשות היא לגמרי, והלכך צריך לאכול בתחלה מרור בפ"ע. אבל אליבא דהלל באמת א"צ לאכול מרור ב' פעמים רק פעם אחת וכורכו עם מצה ויוצא יד"ח וכ"ז ברור:

ועוד ראוי לחקור אם נימא דגם מרור צריך לאכול קודם חצות משום דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון ומ"מ עדיין ראוי לנו להסתפק דהיאך הדין אם איחר מלאכול עד לאחר חצות אי יכול לברך על האכילה. ונראה דאינו יכול לברך דהא הוי ספיקא דדינא כמאן הלכה וספק ברכות להקל. דהא אפילו במצה דעת הדגול מרבבה דאם איחר מלאכול עד אחר חצות דאין לברך וכ"ש מרור דהוי דרבנן. שוב מצאתי ג"כ כדגול מרבבה שכתב וז"ל דבאין לו שהות אזי יאכל

בנין

סימן כט

שלמה

רמה

המצה והמרור קודם הגדה ומשמע דס"ל דגם מרור צריך לאכול קודם חצות^א:

ולענין קריאת הלל כלילי פסחים אחר חצות, הנה דעת התוס' בספ"ב דמגילה דכ"א דבהלל דרבנן אין לחוש. ונראה דטעמם דחכמים לא החמירו כ"כ כמו בפסח ומצה דמראורייתא נינהו. אמנם קצ"ע דברי התוס' דלמאי הוצרכו לזה חיפוק ליה דמצה גופא אי לאו דאתקש לפסח היה יוצא גם לאחר חצות כמו שמבואר, והלל אפילו הוי דאורייתא מ"מ לא הוקש לפסח. ונגם בעיקר הדבר אני מסתפק דלדעת הרמב"ן בס' המצוות שלו דהלל דיו"ט הוי דאורייתא וכן הלל דשחיטת פסחים א"כ אפשר דהלל דאכילת פסחים נמי דאורייתא הוא. אמנם אפשר כיון דטעמו משום מצות שמחה ובליל יו"ט ראשון אינו נוהג מצות שמחה וכדאמרינן בפסחים (דף ע') משום דאין שמחה לפניו. והרבה יש להאריך בזה ואכ"מ ועיי' היטב בחשור' שאג"א סימן ס"ט):

ואפשר דס"ל לתוס' כיון דהלל מצותו לאומרו על הפסח דווקא בעת אכילתו, כמו דתנן בסו"פ מי שהיה טמא (דף צז), א"כ ממילא כמו דפסח מצותו קודם חצות דווקא ה"ה הלל, דהא צריך לאומרו בעת האכילה, ומשו"ה הוצרכו לומר דבזמן הזה אין לחוש כיון דמדרבנן נינהו לא חשו לעשות זכר לפסח:

ואגב אנו למידין מדברי התוס' דכמרור אף דמדרבנן נינהו יש לחוש מדלא כתבו דבהלל ומרור דמדרבנן נינהו אין לחוש^ב. וטעם החילוק שבין מרור להלל הוא פשוט דכמרור כיון דבזמן הבית היה דאורייתא היה צריך לאכול קודם חצות מן התורה דהא הוקש לפסח, הלכך בזמן הזה צריך לאכול מדרבנן קודם חצות דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. משא"כ הלל דבזמן הבית גופא לא היה החיוב לאומרו קודם חצות, אף אי נימא דהלל כליל פסחים דאורייתא נינהו, דהא לא הוקש לפסח, רק דממילא היו אומרים אותו קודם חצות, מפני שהיו צריכין לאומרו בזמן האכילה דהיא קודם חצות. הלכך זה לא שייך אלא בזמן הבית, אבל האידנא דליכא פסח אין קפידא בזה. כן ג"ל ברור כוונת התוס' בזה לפענ"ד:

וכל זה לדעת התוס' בסופ"ב דמגילה אבל הר"ן בסו"פ ע"פ ובספ"ב דמגילה כתב בשם רבותינו בעלי התוספות, דגם ההלל צריך לאומרו קודם חצות דווקא, וכן פסק הרמ"א בהג"ה בס"י (תע"ז סעיף א') וז"ל: ויקרים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות עכ"ל. ולפיכך נראה דאם לא אמר הלל עד לאחר חצות דאין לברוך אחריו, כיון שהוא מחלוקת הפוסקים וספק ברכות להקל:

אמנם אפשר דברכת יהללוך שאנו מברכין על ההלל כלילי פסחים נאו ברכת ישתבח לדעת המחבר דס"ל דחותם בישתבח. ועיי' בזה ברשב"ם וברא"ש ובמהרש"א וב"ח ושאר אחרונים כמה דעות בזה בסדר נוסח הברכה שאחר ההלל כליל פסחים] אינו ברכה על ההלל, אלא שבח בפני עצמו ואינו שייך להלל כלל. וכן משמע מלשון המשנה דקרי ליה ברכת השיר. וכן משמע להדיא מדברי התוס' שם ד"ה יהללוך דכתבו שם דאף במקום שלא נהגו לברך על ההלל לאחריו, מ"מ כלילי פסחים מצוה לברך יעו"י"ש בתוס'. אלמא דלאו ברכה על ההלל הוא אלא ברכה בפ"ע הוא. ולפי"ז אפשר לומר דאף בקרא ההלל לאחר חצות מ"מ מברך אחריו ברכת יהללוך ונשמת כל חי כ"ז נראה לי ברור.

וקצ"ע לפמש"כ הר"ן בר"פ הקורא עומד דמשו"ה ברכה שלאחריה שאחר קריאת המגילה פותחת בברוך משום שהיא ברכה בפ"ע ואינו ברכה על המגילה יעו"י"ש. א"כ ברכה אחרונה שעל הלל כלילי פסחים דג"כ ברכה בפ"ע היא למה אינה פותחת בברוך. ועוד בר מן דין דהא כלילי פסחים ליכא ברכה לפני, ובלא"ה צריכה לפתוח בברוך. ומצאתי להתוס' (בפסחים ק"ד) שהקשו כן ותירצו משום דהיא ברכה שלאחר הפסוקים אינה צריכה לפתוח בברוך, דהא בלא"ה ניכרת שהיא ברכה בפ"ע. ודבריהם תמוהים אצלי, דא"כ ברכת התורה לאחריה למה פותחת בברוך הא היא נמי ברכה שלאחר הפסוקים. אמנם ראיתי בר"ן שהביא בשם הגאונים ז"ל תירוץ אחר, משום דיהללוך כלילי פסחים אינה ברכה לאחריה רק ברכת השבח, ומשו"ה אינה פותחת בברוך דברכת השבח אינה צריך לפתוח בברוך. אמנם הוא ז"ל דחה תירוץ זה ויישב לעצמו בבי' אופנים יעו"י"ש, או משום שהיא סמוכה לאשר גאלנו, או משום

א. וכן העלה הפרמ"ג סי' תע"ז סק"א והגתה"מ בסדרו דרך החיים סי' קפ"ג שיאכל לאחר חצות כלי ברכה.

ב. ראה זו מתוס' הביא הפרמ"ג שם.

רמו

בנין

הלכות פסח

שלמה

דכיון שכל יהללך אינה פותחת בברוך לא חש לשנות נוסח מטבעות יעו"ש:

וראייתי להגרא ז"ל בבאוריו בסי' תע"ז שכתב טעם דמשו"ה צריך לומר הלל קודם חצות משום כוס רביעי דהוא קודם חצות. ודבריו צל"ע מאי אולמא כוס רביעי מהלל, דהא ד' כוסות נמי מדרבנן הוא כמו הלל, ואם נימא דהלל מותר לאומרו אחר חצות, הי"ד ד' כוסות. ומה שרמז לעיין בסי' תע"ב, לא מצאתי בסי' תע"ב שום ראיה לדין זה, ואולי כיון למ"ש שם בריש הסימן דלא יאמר קדוש עד שתחשך. ומבואר שם באחרונים הטעם דכל ד' כוסות מצותן משתחשך כמו מצה ומרור. ואפשר דמזה הוציא הגרא ז"ל דה"ה שלא לאחרן עד אחר חצות כמו מצה ומרור. אמנם לפע"ד הקלושה איני מכין מאי ראיה היא זו, דדילמא לענין סוף זמן שאני. ותדע דהא התוס' כתבו דבהלל מדרבנן אין לחוש, הרי דס"ל דדבר דהוי מדרבנן אין מחמירין בו. וה"ה לד' כוסות. ולכן דבריו צל"ע:

היוצא לנו להלכה מכל מה שכתבנו לעיל. דלכתחלה צריך לזוהר במצה ומרור ואפיקומן והלל לעשותן קודם חצות, ואפי' כליל שני. מיהו בדעבד אם איחר שלא אכל מצה עד אחר חצות, דעת הדגול מרבבה דאין לברך על אכילת מצה אלא אוכל בלא ברכה. וכ"ש כליל שני דודאי אין לברך אם איחר^ג. ולענין מרור אם איחר ג"כ אין לברך על אכילת מרור וכ"ש כליל שני.

ולענין ההלל כבר כתבתי לעיל דיש לברך יהללך אף אם איחר מלומר הלל עד אחר חצות. משום דאינה ברכה על ההלל, רק ברכה בפ"ע כמו שכתבו הגאונים ז"ל הוכחו דבריהם בר"ן וכן התוס' (בפסחים ק"ט).

אכן כעת נ"ל דאפשר לדעת הר"ן ז"ל כמו דס"ל דהלל צריך לאמרו קודם חצות, הי"ג יהללך, דכל הברכות שבאותו לילה צריך להיות קודם חצות דווקא. וא"כ אפשר דאם לא אמר עד אחר חצות לא יסיים בברכת יהללך דהוי ברכה לבטלה. ואפי' אם אמר הלל קודם חצות אך לאחר שהגיע לברכת יהללך הגיע חצות, אסור לומר ברכת יהללך בחתימה אלא אומרה בלא חתימה. וכן לדעת הגרא ז"ל דס"ל דכוס הרביעי נמי צריך להיות קודם חצות, אפשר דאם אחר לשתות כוס הרביעי עד אחר חצות צריך לשתותו בלא ברכה, דהא בשאר ימות השנה אם ברך בורא פה"ג על כוס של בהמ"ז פוטר כל הכוסות שישתה אחריו, רק שכליל פסח מחמת שכל כוס וכוס מצוה באנפי נפשי' הוא, משו"ה תקנו שיברך על כל כוס וכוס. וזהו ששותהו בזמנו ומקיים בו מצות ד' כוסות, אבל כששותהו שלא בזמנו הרי ככוס בעלמא ואינו צריך לברך. מיהו העיקר נראה לפע"ד דהר"ן והגרא ז"ל לא אמרו זה דק לחומרא בעלמא לכתחלה, אבל אם איחר עד אחר חצות, מ"מ יאמר יהללך בחתימה בברכה כן נראה לי להלכה. הנלע"ד כתבתי בעז"ה:

סימן ל

איסור מלאכה בפסח מצרים

שורף, ר' יהושע אומר בערב אתה זוכה כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים. ופרש"י לר"א עד חצות לילה הוי זמן אכילה וחו לא, דאי לא מאי בנייהו, והא דאמר ר"א מועד צאתך ממצרים אתה שורף, כלומר בבוךר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה, אלא לפי שאין שורפין קדשים

הנה הגאון בעל טו"א ז"ל באבני בלואים דפ"ג דמגילה (דף כ"א) בר"ה אף כאן עד חצות, עמד בחתימה רבתי על הא דאמרין בפ"ק דברכות (דף ט') והני תנאי כהני תנאי דתניא, שם תובח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים, ר"א אומר בערב אתה זוכה כבוא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה

ג. בשו"ת שבט"ס אמרי נעם עה"ת ח"ב סי' ד' מישב מנהג אנשי מעשה שכליל שני של פסח אוכלים האפיקומן אחר חצות. ובמסגרת זהב לקצו"ע סי' קי"ט סק"ב הביא דברי רבינו.

באר הגולה קפב

הלכות פסח סימן תעו תעז

כ כרייתא שם ג שם
עיר ד טור בשם
הירושלמי

אוכלין, גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא. יובכל מקום אסור לאכול (ג) שה צלוי (ג) כולו כאחד בלילה זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. (ד) יואם היה מחותך או שחטר ממנו איבר (ה) או שלק בו איבר והוא מחובר, הרי זה מותר במקום שנהגו: הגה ולא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדי, שלא יאכל האפיקומן על (ו) אכילה גסה או ישתכר (ז) וישן מיד (מהרי"ל):
ב (ח) אפילו בשר עגל ועוף, כל דבר (ט) שטעון (י) שחיטה, אסור לאכול צלי (י) במקום שנהגו שלא לאכול צלי: הגה נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים, זכר לאבילות; (יא) ונראה לי הטעם, משום (יב) שליל (ג) תשעה באב נקבע בליל-פסח, ועוד, זכר לחורבן. (יג) שהיו מקריבין קרבן פסח. ויש נוהגין שלא לאכול שום טיבול בלילה (יד) רק שני טיבולים שעושים בסדר (מהרי"ל):

תעז דיני אכילת אפיקומן, וכו' ב' סעיפים:

א לאחור גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה (א) כזית (ב) כל אחד, זכר לפסח הנאכל (ג) על השובע. (ד) יואכלנו בהסיבה (ה) ולא יברך עליו. [*] (ו) יגוייהא זהיר

א הרי"ף והרא"ש
במ"ק פרק ערבי פסחים
ורמב"ם כ צינור
לעיל בסימן תעב סעיף ז
ג מימרא רובא אליבא רבי אלעזר בן עזריה ק"כ וכתב הרא"ש שנתן להחמיר, ושאר פוסקים

ג מימרא רובא אליבא רבי אלעזר בן עזריה ק"כ וכתב הרא"ש שנתן להחמיר, ושאר פוסקים

באר היטב

שערי תשובה

הפ"ח אסור בין צלאו ואח"כ כישלו בין כישלו ואח"כ צלאו, ע"ש: (ג) שחיטה. אבל דגים וביצים צלויים מותרים, אחרונים: (ג) ת"ב. פי' כמו שחל יום א' של פסח יהיה לעולם באותו יום ת"ב, וסימן: "על מצות ומוררים יאכלוהו". ועיין ח"י. ופשוט דאין חילוק בין ליל א' לליל ב' בכל הניל, אחרונים:

מרק אינו צלי אלא תבשיל ומותר: [*] ויהא זהיר לאכול קודם חצות. ועיין שו"ת בית יהודה במי שישן בע"פ

(ה) כזית. והסכמת האחרונים דלכתחלה יש לאכול כשיעור ב' ימים א' זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, ולכל הפחות לא ימעט מכזית.

משנה ברורה

ביאור הלכה

(ב) שה. בין שה כשבים (ג) או שה עזים: (ג) כולו כאחד. דהיינו ראשו על כרעיו ועל קרבו כמו בפסח: (ד) ואם היה מחותך או שחטר וכו'. רוצה לומר, שצלה אותו כשהוא מחותך, או אפילו כשהוא מחובר, אלא שנחתך ממנו איבר אחד קודם הצליה, וכשעת צליה הניחו אצלו (ד) וצלאו ביחד: (ה) או שלק וכו' והוא מחובר. רוצה לומר, ואחר-כך צלהו כולו כאחד, הואיל ואינו דומה לצליית הפסח הרי זה מותר בכל זה: (ו) אכילה גסה. דהיינו שאינו מתאוה כלל לאכול, שאז אינו עושה מצוה מן המוכרח, שאף שאפיקומן הוא זכר לפסח, והפסח נאכל על השובע דהיינו שהוא שבע כבר, ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה, כמו שיחבאר בסימן תעז, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, ואם לאו אין זה מן המוכרח. ואם שבע כל-כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול (ו) אינו יוצא ידי חובתו כלל במצוה זו, שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל. כתבו הפוסקים: אל יהיה אכילת אפיקומן עליו לטורח, דעל-ידי-זה אין מתקיים המצוה מן המוכרח: (ז) וישן מיד. ותגיב בתוספתא: (ז) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה: ב (ח) אפילו בשר עגל ועוף. רוצה לומר, אף שאין הפסח בא מהם, מכל מקום אסור לאכול צלי, לפי שהעולם יטעו בין צלי לצלי ויבואו להתיר גם בשר צלוי מכבשים ועזים: (ט) שטעון שחיטה. לאפוקי (ח) דגים וביצים מותר לאכלם צלויים בכל מקום, לפי שאין דומין כלל לבשר ולא יטעו בהם. ואפילו הביצה שמניחים על הקערה מותר על-ידי צלי ולאכלה [ט"ז]: (י) במקום שנהגו שלא וכו'. אבל במקום שנהגו לאכול צלי, מותר לאכול (ט) אפילו עגל שצלו כולו כאחד, דאין הפסח בא ממנו: (יא) ונראה לי הטעם וכו'. והגר"א כתב עור טעם, מפני שהביצה הוא זכר לחגיגה, וכמבואר לעיל בסימן תעז סעיף ד, ועל-כן צריך לאכול גס-כן; ומה שאין אוכלין הזרוע, לפי שעושים אותו צלי, כמו שכתב בסימן תעז, ואין אוכלין צלי, ויוצאין באפיקומן שאוכלין. ער כאן דבריו. ולפי זה נראה דיהדר לאכול גם בליל ראשון אותה ביצה שעל הקערה, ושאר ביצים שאוכלין הוא משום שנשתרבב המנהג: (יב) שליל תשעה באב נקבע וכו'. פירוש, כמו שחל יום ראשון של פסח, יהיה לעולם באותו יום תשעה באב, וכמבואר לעיל בסימן תכח, עיין שם: (יג) שהיו מקריבין. ומתאבלין על זה. ולפי טעם זה שיך המנהג גם כיום השני [ח"י], וכן הוא גס-כן לטעם הגר"א הנזכר לעיל. ומכל מקום צריך לידע, שלכל הטעמים, הביצים שאוכלין בתוך הסעודה (י) הוא רק זכר בעלמא, ודלא כההמון שחושבים זה למצוה ומחמת זה ממלאים כריסם עד שאוכלין אפיקומן על אכילה גסה, ולכן צריך אדם לידע בנפשו [ח"א]: (יד) רק שני טיבולין. ומה שטובלין גם המרור שעל הכריכה בחרוסת, אין זה טיבול שלישי, דהוא רק משום ספק בלבד [ט"ז בסימן תעה]:

* יהא זהיר וכו'. עיין משנה ברורה מה שכתבנו שצריך ליהרר מאד וכו', כי בנמרא איתא, דלדעת רבי אלעזר בן עזריה רפסח מן

א (א) כזית. ולכתחלה טוב (ב) שיקח שני ימים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו: (ב) כל אחד. ואף (ג) נשים חייבות כזה: (ג) על השובע. ועיין לעיל בסימן תעז סעיף א בהג"ה וכמה שכתבנו שם במשנה ברורה: (ד) ויאכלנו בהסיבה. וכדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה, (ג) אינו צריך לחזור ולאכול (ד) אם קשה עליו האכילה: (ה) ולא יברך עליו. שהוא רק לזכר, וכנ"ל. כתב של"ה: ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור, וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו, וכן ארבעה מינים שבלולב, והכל לחיוב המצוה, ואשרי מי שעובד ה' בשמחה: (ו) ויהא זהיר וכו'. שכיון שהוא

שער הציון

(ג) פוסקים: (ד) גמרא: (ה) פוסקים: (ו) מגן אברהם וש"א: (ז) ביאור הגר"א: (ח) פוסקים: (ט) תוספתא ביצה ט"ק כ, והוכח גם בירושלמי: (י) ובפרט לפי טעם הגר"א הוא רק לביצה אחת שמונח על הקערה: (יא) אחרונים: (ב) כנ"ל בסימן תעב סעיף יד: (ג) פרי חדש, שסמך בדיעבד על דעת הרמב"ם, עיין שם: (ד) שמדעת רש"י ורשב"ם משמע דבאפיקומן יוצאין עצם המצוה דאכילת מצה אלא שתקנו לברך בתחלת הסעודה, וצריך באמת לכון בברכה לפטור גם האפיקומן, ולדידהו כוודאי צריך לחזור ולאכול בהסיבה:

הלכות פסח סימן תעז

קפג באר הגולה

ד' טור בשם רבינו סוף והגהות מיימוני בשם סמ"ק ה' שם בשם אבי העזרי, וכן כתב הרא"ש ר' שם I הרא"ש במשנה כלל כו

לאכלו קודם חצות. (ויקדים עצמו, ז) שגם ההלל יקרא קודם חצות) (ר"ן פ' ע"פ וספ"כ דמגילה): **ב** אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר 'הב לן ונברך', אוכל אפיקומן (ה) 'בלא ברכת 'המוציא'. ואם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון, 'אם נזכר קודם שבירך 'בורא פרי הגפן', (ט) יטול ידיו ויברך 'המוציא' ויאכל האפיקומן (ויחזור ויברך ברכת המזון) (י) ויברך 'בורא פרי הגפן' וישתה הכוס (כ"ה), 'ואם לא נזכר עד אחר שבירך 'בורא פרי הגפן', (יג) (יא) לא יאכל האפיקומן, (יב) ויסמוך על מצה שאכל (יג) בתוך הסעודה, שכולן שמורות הן משעת לישנה. 'אבל במקום שנהגו לעשות (יד) שימור למצת מצוה משעת (ט) קצירה,

באר היטב

שערי תשובה

שנת הצהריים וחלם לו חלום שצריך להתענות כו', והבאתי דבריו לעיל סימן רפח. ועיין בדגול מרבבה שדעתו שמי שאירע לו אונס שלא יכול לאכול פרוסת המוציא עד חצות לא יברך על אכילת מצה וספק ברכות להקל, ואם החשיך לו עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל והגדה יאמר אח"כ, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות קודם אמירת ההגדה, ע"ש. ועיין לקמן סימן תקמח סק"ו מרין אונן בליל-פסח בשם

וכתב הרוקח: אל יהיה לו אכילת אפיקומן לטירחא. ועי' סימן תעז בהג"ה שלא יאכלנו על אכילה גסה, דאע"ג שהפסח נאכל על השוכע מ"מ בעי שיהא מתאוה לאכול, ב"ח. כתב של"ה: ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן סוכה בכניסתו וביציאתו וכן ד' מינים שכולב, והכל לחיבוב המצוה, ואשרי מי שעובד ה' בשמחה. ועיל סימן תעג ס"ק יט מש"ש בשם הרש"ל. ובפסח מעובין סימן שטו כתב עור, ח"ל: ומנהגי ליקח מקל בידו ומנעלי ברגלי ולומר ככה תאכלו אותו פסח הוא לה', ולכן אני נוהג שלא להפשיט האיזור בליל-פסח עד אחר אפיקומן, עכ"ל. ובמדינות אלו אין נוהגין כל זה: (ג) לא יאכל. והסכמת אחרונים דגם עכשיו יאכל אפיקומן ויברך בהמ"ז בלי כוס, עמ"א. ועיין כצ"צ: (ג) קצירה. פי' המצה של מצוה שומרין משעת קצירה ולא שאר

משנה ברורה

ביאור הלכה

התורה אינו נאכל אלא עד חצות, הוא הדין מצה דאיתקש לפסח, ורבי עקיבא פליג עליו וסבר דפסח זמן אכילתו הוא כל הלילה, וממילא הוא הדין מצה זמנה מן התורה הוא כל הלילה. ויש פלוגתא בין הראשונים אם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה משום ריש הרבה סתמי משנה כוותיה, או כרבי עקיבא משום דהלכה כרבי עקיבא מחבירו. דעת הרמב"ם והרב המגיד ובעל העיטור ואור זרוע בשם הר"י מקורב"ל לפסוק זמן אכילת מצה כל הלילה, ויש אומרים דגם דעת הר"ף בן, מדהשמיט מימרא ריבא דאמר דאכילת מצה לאתור חצות לא יצא ידי חובתו לרבי אלעזר בן עזריה, אכן יש הרבה מגדולי הראשונים דסבירא להו דלאחר חצות לא יצא ידי חובתו, והם הרבינו חננאל בפרק ערביי-פסחים והסמ"ג בשם הר"י בעל התוספות וכן בזכחים נ"ז עמוד ב כתבו שם התוספות בן וכן במגילה כ"א, לכר בפסחים ק"ב עמוד ב מסתפקים התוספות והמרדכי בסוף פסחים ורבינו ירוחם בנתיב ה חלק ד, וכן מצד האור זרוע גמ"כ ע"ש דלא יצא מן התורה, והרוקח והרא"ש והרשב"א והר"ן מסתפקים בזה וכתבו דעל-כן יש לזהר שלא לאחר יותר מחצות. ויש מהראשונים שכתבו, דאפילו לרבי עקיבא הוא רק לענין דאורייתא, אבל משום הרחקה מורה דאסור לכתחלה לאחר יותר מחצות, וכן כתב הגר"א בכיאוורו. והנה משום זה החליטנו הרבה אחרונים, דאף דבדואי הייב לאכול מצה אף כשאיחר לאחר חצות, דשמא הלכה דמן התורה זמנו כל הלילה, על-כ"ל-פנים לא יברך על

זכר לפסח צריך לאכול בזמן פסח, והפסח אינו נאכל אלא עד חצות. וכל-שכן כזית הראשון שמברכין עליו 'על אכילת מצה', שצריך ליהדר מאד (ס) שלא לאחר עד אחר חצות, ובדיעבד אם אחר, מסתפקים הראשונים אם יצא ידי חובתו, ועל-כן יאכלנו ולא יברך עליו 'על אכילת מצה'. וגם מרור, אף שהוא מדרבנן יזהר לאכול קודם חצות, ואם אחר יאכלנו בלא ברכה. ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך 'המוציא' ועל אכילת מצה' ויאכל, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות, ואחר-כך יאמר הגדה ואחר-כך יסעוד סעודתו [אחרונים]: (ז) שגם ההלל. רוצה לומר, עם ברכתו שמברך לאחריה, יאמר (ו) לכתחלה קודם חצות: **ב** (ח) בלא ברכת 'המוציא'. דאף דבסימן קעט יש אומרים דאם אמר 'הב לן ונברך' הוי היסח-הדעת ואם ירצה לאכול צריך לחזור ולברך, הכא (ז) אתכא דרחמנא סמכינן, דאין תלוי בדעתו, דהא צריך לקיים רצון השם, ובודאי השכחה גרמה לו שיטול ידיו או לומר 'הב לן ונברך', ולא הסיח דעתו לגמרי: (ט) יטול ידיו. דכיון שבירך ברכת-המזון (ס) אסח דעתיה.

ועיין בפרי"מגדים שכתב (ט) דיטול בלא ברכה, ובפרט היכא שיודע שלא הסיח דעתו, שלא יברך: (י) ויברך 'בורא פרי הגפן' וכו'. וזהו כוס שלישי, ולא הצריכו ליה לשתות כוס זה סמוך לברכת-המזון הראשון, דלא תקנו כוס שלישי אלא כגמר אכילתו, וזה ששכת לאכול אפיקומן, כמי שלא גמר אכילתו דמי [ב"ח]: (יא) לא יאכל האפיקומן. דאם יאכל יצטרך לברך ברכת-המזון, וברכת-המזון צריך כוס, ואס-כן הוא כמוסף על הכוסות, וכתבו (י) כמה אחרונים, דכל זה הוא להני פוסקים דסבירא להו לעיל סימן קפב: ברכת-המזון טעונה כוס, אמנם לפי מנהגנו כמאן דאמר ברכת-המזון בעלמא אינה טעונה כוס, גם עכשיו יאכל האפיקומן ויברך ברכת-המזון בלי כוס: (יב) ויסמוך על מצה וכו'. רוצה לומר, שזה יהיה נחשב לשם אפיקומן אף-על-פי שלא כיון אז לשם זה. ואף דקיימא לן בסימן תעז דאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, ואיהו הלא אכל אחר המצה עוד דברים אחרים, (יג) מכל מקום בדיעבד יצא: (יג) בתוך הסעודה וכו'. הא אם לא היה לו שמורה כלל בתוך הסעודה, אף שבתחלת הסעודה אכל הכזית מצה שמורה כדן, חוזר ואוכל אפיקומן, דלא יצא מצות אפיקומן בזה, דהא בעינן שיהא נאכל על השוכע [פרי"ח ופמ"ג]: (יד) שימור למצת מצוה. ולא אכל מאותה מצה (יז) תוך הסעודה, שיהיה יכול

שער הצינן

(ט) עיין ביאור הלכה: (י) הגר"ו, ועיין בחוקי-יעקב שמוכח גמ"כ שרק לכתחלה יש לזהר בזה: (י) נקט המחבר נרעז רבינו פרץ המובא בטור והגהות מיימוני בשם סמ"ק, וכן דעת התוספות בברכות דף מב, ואף דהטור הביא דעת האב"ה-עזרי והרא"ש שלא כרבינו פרץ, מכל מקום ספק ברכות להקל: (ס) מגן-אברהם: (ט) והגר"ז כתב דמברך על נטילה ידים, ונראה היכא שיודע שלא הסיח דעתו, גם הוא מודה דלא יברך: (י) עולת-שבת ומגן-אברהם וחקי יעקב והגר"א, ובדעת הפוסקים שהובא במגן-אברהם: (יג) מגן-אברהם ושא"א: (יג) מגן-אברהם, והיינו אף שבתחלה אכל כזית שמורה כדן [פרי"ח ומח"ש]:

רסט

ה ס ד ר ב ס ח

מצה אפ"ה צריך לומר הגדה וגם יכול לברך ברכת אשר גאלנו אך לא יאמר תיבות לאכול בו מצה ומרור רק והגיענו הלילה הזה כן ה' אלהינו יגיענו וכו' וגם הלל יאמר בלא חתימה לפי שזה נתקן על הכוס ויתר דיני הסדר עיין בשו"ע או"ח ובח"א:

ג כל אלו הדינים של הסדר שייך באיש הצבא כמו בשאר איש ישראל. ויראה להקדים עצמו לאכול הכזית מצה קודם חצות וגם ההלל יראה לאמר קודם חצות. ואם היה אנוס כגון שעמד על המשמר וכיוצא בזה ובא אחר חצות אפ"ה צריך לומר הגדה כי המ"ע דסיפור יציאת מצרים זמנו הוא כל הלילה עד שתחטפנו שינה וכן צריך לאכול מצה אך לא יברך על המצה ברכת אשר קדשנו וכו' וכן לא יחתום ההלל בברכה אם הוא לאחר חצות:

דיני חנוכה ופורים

ד והנה ביתר הדינים של כל המועדים וכן בשאר כל מצות התורה אין לי להאריך לענין איש הצבא כי הוא כמו שאר איש ישראל וכמו שהעתקנו לעיל בפ"א בשם הספרא דאפילו במוכר עצמו לעכומ"ז או לעקר הזהיר בו הכתוב על כל המצות. וכן לענין כל מצות דרבנן ג"כ דינו כמו שאר איש ישראל ע"כ לענין הדלקת נר חנוכה יראה להדליק עכ"פ נר אחד בכל לילה אם יש

ק

אבני

הלכות פסח שו"ת סימן שפ

נזר

סימן שפ

החזו"ש ובט"ם לכבוד גיסי הרב הגדול חו"ב משנתו זך ונקי שלשלת היוחסין בש"ת מו"ה יצחק הכהן נ"י.

נעשה בהגיע פסח. דאין הביעור מצוה מצד הזמן שנעשה בו הביעור, רק מצד הפסח שצא אחר הביעור. וכיון שבהגיע פסח כבר נחשבו החמץ שייך יותר לברך על ביעור דמשמע נמי לשעבר ולא לבער דלא משמע אלא להבא לצד:

ג) **ובזה** יש ליתן טעם דמברכין על אכילת מצה ומרור לראב"ע [קכ:] דאכילת פסח עד חצות וליף מגזירה שיה דועברת בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף בלילה הזה דכתיב באכילת פסח עד חצות. והדבר יפלא. שהרי העברה בארץ מצרים הי' ברגע חצות ממש. ואיך יליף לאכילת פסח עד חצות. ונ"ל כיון דאי אפשר לאכול בחצות ממש שאין בו המשך זמן כלל. והמעשה צריך המשך זמן. על כרחך הפירוש שבחצות יהי כבר הבשר פסח נאכל. וכן במצה דליף מפסח וכל שכן מרור דכתיב גבי פסח. ואם כן כיון דמצוות מצה ומרור שבהגיע חצות יהי כבר נאכל יותר טוב לברך בעל כנ"ל:

ד) **ובזה** יש ליתן טעם שאין מספיקין אחר הפסח אפיקומן. שאסור לאכול לאחר הפסח. ולהג"ל יש לפרש כיון שהמצוה בהגיע חצות. אם כן צריך שיהי טעם פסח אז בפיו שלא יהי כלה אכילת פסח מכל וכל. על כרחך שיהי טעם מצה אז וישאר אז רושם מהמצוה:

ה) **ועל** כן נראה לדינא למאן דאמר אין הפסח נאכל [אלא] עד חצות. והוא הדין מצה. דלאחר חצות מותר לאכול. ובלאו הכי נראה כן דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה בפיו רק בזמן המצוה. ועל כן נראה דאם בחצות הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות. יאכל בינת מצה על חנאי אם הלכה כר' אלעזר בן עזרי' יהי לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויולא ממנה נפשך. אם הלכה כראב"ע דעד חצות יולא באפיקומן ראשון. ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים ואם הלכה כרבי עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר יולא באפיקומן השני. [בענין נכנס על אכילת מצה ע"ע להלן סי' תקל"ה]:

סימן שפב

ב"ה יום ועש"ק שופטים רחל לפ"ק.

שלום לכבוד ידי"ג הרב הגדול. מעוז ומגדול בקש"ת מו"ה יואב יהושע נ"י.

א) **מה** שהקשה כבוד תורתו לשיטת התוס' [ר"ה ה. ד"ה ואי] דפסח שיש לו זמן קבוע מיד עובר בכל תאחר. אם כן ההולך לשחוט פסחו. איך מטמא למת מצוה [נרכוח יע.]. משום דכבוד הבריות דוחה של חורה בשב ואל חעשה. הא כיון שמתמא עצמו עובר בכל תאחר כמעשה ולקי. כמו בזור שטימא עצמו שעובר בכל תאחר דניזרח טהרה ולקי [מדרס ד.]. [במכתב כבודו

א) **מה** שהוקשה למר לדעת מהרש"א ריש ערבי פסחים [נט:]: דמצוה שאינה משומרת אסור לאכול בערב פסח. ולא דמיא למצה עשירה. דמצוה שאינה משומרת יש לה טעם מצה. א"כ יהי אסור לאכול לחם הפנים בערב הפסח שחל להיות בשבת. דלחם הפנים אינו טעון שמן וא"כ אף שיש לה דין מצה עשירה מצד גדלותה. וגם אינה נאכלת בכל מושבות. מכל מקום כיון דאין בה שמן הא יש בה טעם מצה. וא"כ במתני' דמנחות [נט:]: יוס הכפורים שחל להיות בשבת החלות מתחלקות לערב. הא גם בשבת ערב פסח הדין כן. דודאי אין מחירין אותם לאכיל ציום כיון דיכולין לאכול בערב:

ב) **נראה** לי דודאי משום חביבה מצוה בשעתה מצוה לאכול מצעוד יוס. והא מצינו דהקטרת אכרים ופדרים דוחה שבת אף דלפטר משתמשך [מנחות עג.]. ואם כן אכילת לחם הפנים דהוא מצוה שצריך לעשותה עכשיו. דוחה אסור אכילה מצה בערב פסח שאין אסורו רק משום ציעול ופגם המצוה שבערב. כמו שכתב התרומת הדשן סימן קכ"ו. ואם כן אפילו חימא דפגם מצוות מצה הוא טפי. הלא מותר לטמא לקרובים אף שעל ידי זה ימבטל אחר כך מפסח. כיון שעדיין לא חל חיוב פסח שעדיין לא הגיע זמנה וכדאיטא בפרק היטן [טובה כה:]. והכא נמי מותר לאכול עכשיו הלחם הפנים משום חביבה מצוה בשעתה. אף שמכל מקום יפגום המצה שבערב:

ידידו גיסי הרד"ש וש"ת הק' אבר"ה:

סימן שפא

א) **נתתי** אל לבי לעיין בענין ברכת על אכילת מצה ועל אכילת מרור. ומהראוי הי' לברך לאכול. כיון שהוא מצוה שאי אפשר לקיים על ידי שליח. והרמב"ן [ו.] והר"ן [פד' הי"ד ד.]. כתבו באמת בלמד לאכול. אך גירסת ספרים שלנו בפרק ערבי פסחים [קד:]: על אכילת כו' והלבוש [סי' מע"ה ס"א] כתב משום דבעל הבית מוליא כל המסובין שייך יותר על אכילת כו'. ופירוש זה אינו עולה למנהגינו שכל אחד מברך לעצמו ומכל מקום מברכין על. והחק יעקב סי' הל"ב כתב לפי שאין משנין לשון תורה על מצות ומרורים וכו' והימיה דמה ענין על מצות לעל אכילת:

ב) **ולפענ"ד** נראה ליתן טעם מה שמברכין על ביעור חמץ. ולכאורה הי' יותר ראוי לברך לבער דודאי להבא משמע. ועיין בחוספיות ור"ן. ולפענ"ד נראה כיון דמצוות ביעור

קכב

אגרות

אורה חיים

משה

כידוע שחל בחול. וכן הוא דלא הזכיר באהבה הראשון בתפילת ר"ה, אבל הזכיר באהבה השני שאומרים זכרון תרועה באהבה מקרא קדש. אך נוסח שלו לומר גם בר"ה, את יי"ט מקרא קדש הזה זכרון תרועה באהבה, בין בחול בין בשבת. עכ"פ לענין אמירת באהבה, סיבר שאומרים אף בר"ה אחר מלת תרועה, דלא כסכרת הלבוש שכתב ה"ט"ז בשמו. שלכן למעשה נהגין לומר בקהלותינו.

ועצם טעם הלבוש שכתב ה"ט"ז שאין אהבה בדין, לא מובן. דודאי איכא אהבה להשי"ת לעמו ישראל אף כשהוא שעת הדין, ולכן נכנסין תחילה לדין, כדאיתא בר"ה דף ח' ע"ב, והוא מצד אהבתו לישראל. וגם הא איתא בקדושים דף ל"ז ע"א שרבי מאיר אומר שאף אין מתנהגין כבנים נקראו בנים. וכן הוא גם בספרי פ' האזינו על הקרא בניו מומם, ושם לגירסת הגר"א לא הוזכר מחלוקת ר' יהודה עליו. ומטעם זה כתב הגאון המלבי"ם בפירושו שמשמע שר' יהודה הודה לר"מ. וכיון שנקראו בנים, ודאי איכא אהבה להשי"ת להו. ובסנהדרין כמתני' דף מ"ו ע"א מפורש שהמקום מצטער גם על זמן של רשעים שנשפך, היינו שנהרג בסנהדרין, ואומר רבי מאיר שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרעני. וזה ודאי הוא שייך רק משום אהבה, אף שהוא רשע שמחוייב המיתה, והוא גם כפרתו. וגם הא גם כ"ד שייך שידונו על חטא אף דין מלקות ומיתה, גם למי שהוא אוהב להם ממש. ומשמע שלא נפסלו מצד אהבה לדין דיני נפשות, אף שמצינו שנפסל לדיני נפשות מי שמצד שטבעו וזא אכורי לר' יהודה בסנהדרין דף ל"ו ע"ב. הכל מודין שאין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים, משום החשש דשמא אינו רחמני. ולכן ודאי אין לפסול מצד אהבה אף כשיש לו אהבה יתירה, וכ"ש השי"ת כשהוא דן בר"ה שייך שידון באהבה.

ובפנינו יוצר ליום א' דר"ה קודם קדושה דמתחיל מלך במשפט, איתא יחנו ויפגיעו אבות הצדקה, ויאמרו לפני אהב צדקה, הלילה לך מדבר בצדקה, מעשות משפט בלא צדקה, ובמקום משפט אין צדקה, ובאין משפט יש צדקה, ואתה כמשפט תעשה צדקה. שפירושו הוא שאף שלבנ"א לא שייך צדקה ומשפט ביחד, אבל להשי"ת ישנם צדקה ומשפט יחד אף בדבר אחר, וכ"ש ששייך להשי"ת שיהיה לו אהבה בדין. שלכן ודאי שייך לומר שהתרועה שהוא מורה על הדין שדן השי"ת אז את העולם, יהיה באהבה כשדן את עמו. ואף הלשון שאיכא בלבוש שאין מקבלין הדין באהבה, שיש לפרש על האינשי שמקבלין את היום לפי כל ענייניו, נמי אין לפרש שאין מקבלין באהבה, דהא ודאי צריך לקבל דין שמים באהבה. ולכן אין טעמו מובן כל כך, ונתיא מה שרוב האחרונים לא סברי כן, והמנהג כמותם שאומרים באהבה.

ת. אם יש לנהוג בחידוש האבני נזר, שכשנתאחר באמירת ההגדה עד סמוך לחצות יכול לאכול אפיקומן גם קודם חצות בתוך סעודתו, ואחר כך אחר חצות, על ידי תנאי

ובדבר חידושו של האבני נזר סימן שפ"א דלר' אלעזר בן עזריה (פסחים ק"כ ע"ב) שזמן אכילת פסח ומצה הוא רק עד חצות, ליכא איסור אכילה מדין אין מפטירין אחר הפסח ומצה אפיקומן, אלא רק עד חצות. ורק לר' עקיבא שזמן אכילת הפסח הוא עד שיעלה עמוד השחר, איכא איסור האכילה כל הלילה, והוא משום שפשוט לו דאין לחייב שיישאר טעם פסח ומצה בפיו אלא בזמן המצווה, שלכן לראב"ע שזמן המצווה הוא עד חצות לא נאסר אלא עד חצות, ולר"ע שהזמן כל הלילה נאסר כל הלילה. ולכן נראה לו דאם נתאחר באמירת הגדה עד קרוב לחצות שלא הספיק לאכול אלא המצה ומרור והכורך, שיאכל האפיקומן, דשמא הלכה כראב"ע כשיטת התוס' (מגילה כ"א ע"א ד"ה לאתויי), וימתין זמן המועט עד חצות שאו אסור לו לאכול לשיטת ראב"ע, ויאכל סעודתו, ואח"כ יאכל שנית אפיקומן. ויצא ממי"ג, דשמא הלכה כר"ע כדפוסק הרמב"ם (פי"ח מה קרבן פסח ה"ו). הנה תמוה זה אף לשיטתו אליבא דראב"ע. דהא שייך זה רק אם נימא דר"ע אף שגם לדידיה היה אסור לאכול הפסח אלא עד חצות, מי"מ מצה מותרת באכילה כל הלילה. והאיסור לר"ע לאכול את הפסח אחר חצות הוא כמפורש בזבחים דף נ"ז ע"ב דאמר אביי דילמא הא דתנן ואינו נאכל אלא עד חצות דרבנן ולהרחיק מן העבירה, ומשמע שסובר כן אביי לדינא, דהא טעם קושיתו פרש"י (ד"ה להרחיק את האדם) דיש לפרש ככל עד חצות שתנן שם בפ' איזהו מקומן (נ"ד ע"ב גבי זבחי שלמי ציבור ואשמות, ונ"ה ע"א גבי התודה ואיל מיד) דהוא מדרבנן להרחיק מן העבירה; וגם הא בברכות דף ט' ע"א שדייק בגמ' ואילו אכילת פסחים לא קתני דאמרו חכמים דהוא רק עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ולכן הוכרח ר' יוסף לומר דהוא ראב"ע, דפסח מדאורייתא אינו נאכל אלא עד חצות, אבל לר"ע אמנם אינו נאכל אלא עד חצות אבל רק מדרבנן, וכדנפסק ברמב"ם ספ"ח מק"פ שאין הפסח נאכל אלא עד חצות אף שדין התורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עה"ש כדי להרחיק מן העבירה - מי"מ סובר האב"י דבמצה לא גזור, דכשביל קיום המצווה לא גזור, אלא בפסח שאחר עה"ש יעשה נותר גזור, ולא במצה שלא שייך איסורים אלא דהוא כשביל קיום המצווה שלא יבטלנה, לא גזור. ואף שמצינו שגזור בק"ש שיהא עד חצות, אף שהוא רק כשביל קיום המצווה דהא ליכא איסורים שם. אולי יש לחלק דאכילת מצה שחייבא להו, וגם יש הרבה מצוות בליל הפסח, וגם הא הוא יו"ט שגם בכל יו"ט הא איכא מצווה לקדש ולאכול פת ורגיל כל אדם בזה, לא שייך שישכת. ורק

אגרות

אורח חיים

משה

קבג

שהיה לחוש שישכח מצד טרדתו לקיים מצוות אמירת הגדה לעצמו ולספר לבניו ובנותיו, אולי יימשך זה עד אחר הזמן, לא שייך זה לר"ע דזמנו כל הלילה, ולכן לא גזרו במצה שתאכל קודם חצות.

אבל הא כתב הרא"ש בסוף פסחים סימן ל"ח הנבון להחמיר רבי אלעזר, דאפשר דר"ע מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. ולשון באיסור, אינו מדויק דהא אינו איסור אלא חסרון קיום מצווה, שג"כ נחשב עבירה כמו שהצריכו בק"ש עד חצות, ואיתא במתני' הריש ברכות שהוא כדי להרחיק אדם מן העבירה. ומסיק הרא"ש, וכן היה נוהג ר"ת למהר לאכול אפיקומן קודם חצות. ומשמע דג"כ הוא מתרתי הטעמים שכתב הרא"ש, מטעם דאפשר הלכה כראב"ע, ואפילו לר"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל בזה יש לתרץ דלא חש לזה האב"ג, מאחר שהרא"ש ברכות סוף סימן ט' כתב, ומשום דמספקא לן כמאן הלכתא צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות. שמשמע שרק לראב"ע צריך לאכול קודם חצות. ובתוס' במגילה דף כ"א ע"א ד"ה לאתויי ובזבחים (נ"ז ע"ב) ד"ה ואיבעית אימא (השני) כתבו רק משום שפוסקין כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. וכן הר"ן בפסחים (כ"ז ע"ב מדפי הר"ף ד"ה גרסינן) ומגילה (ו' ע"א מדפי הר"ף סד"ה זה הכלל), כתב דמחמת שאפשר יש לפסוק הלכה כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל אף שיש לתרץ דברי האב"ג, אין לעשות כן אפילו אם נימא דהלכה כר"ע, מצד שמסתבר כהרא"ש פסחים דאף לר"ע צריך מזרבגן לאכול האפיקומן דזוקא קודם חצות, וגם כתב שר"ת סובר כן למעשה.

אבל העיקר מש"כ דלראב"ע ליכא איסור האכילה אלא עד חצות, ואח"כ רשאים לאכול ואפילו מצות, שהוא דלא כהמקובל בכל המקומות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכדמשמע מלשונו שגם אצלו הוא חידוש למעשה. דהרי מתחילה אמר זה רק לתידושן שלראב"ע הוה בעצם עיקר המצווה ברגע החצות ממש, כדליף בגזירה שווה מכלילה הזה דמכת בכורות שהוא ברגע חצות, ורק מכיון שאי אפשר לענין המציאות לאכול בחצות ממש שאין בו המשך זמן כלל, ע"כ הפירוש שבחצות יהיה כבר נאכל הפסח, וכן במצה דיליף מפסח. זה הטעם שאסור לאכול אחר פסח ומצה אפיקומן, כדי שבחצות שהוא זמן עיקר המצווה יהיה לכה"פ טעם הפסח והמצה בפיו שהוא רושם מהמצווה, שלפ"ז אין טעם לאסור גם אחר חצות. אך שהוסיף אח"כ דבלא"ה נמי נראה כן, דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה, רק בזמן המצווה. הרי משמע שרק בשעה שנחחדש לו התירוץ על מה שמברכין בלשון על אכילת, ולא בלשון לאכול מצה, שביאר שהוא משום שעיקר המצווה בחצות, אלא משום דאי אפשר, ע"כ הפירוש שבשעת חצות יהיה הפסח

נאכל, ולכן צריך לברך בלשון שמשמע לשעבר, נתחדש לו לפי תירוצו שאין האיסור אכילה לראב"ע אלא עד חצות, ונתחדש לו כשהעמיק יותר שגם בלא"ה אין האיסור לראב"ע אלא עד חצות, שלא כדנהג הוא עצמו ואבותיו וכל הדורות הקודמין לאיסור כל הלילה כשאכלו האפיקומן קודם חצות. שזה תמוה לסמוך על סברא בעלמא נגד כל הדורות, אפילו אם היתה סברא ברורה. ובפרט שהיא סברא קלושה מאוד, וכי לא שייך לומר שמאחר שלילה זו היא זמן המצווה, היא חשובה שיהיה בה טעם המצווה, אף שעצם זמן קיום המצווה הוא רק עד חצות.

ומצינו כעין זה יותר מזה, שהוא בדברים יותר חמורים, דאין מחוסר זמן לבו ביום, ולילה דאותו היום אינו מחוסר זמן בזבחים דף י"ב ע"א ובעוד מקומות. הרי דכיון דאיכא המצווה ביום זה, איכא עניין וחשיבות המצווה לכל היום שלא תיפסל מצד מחוסר זמן. וכ"ש ששייך לומר שכל הלילה שייכת להמצווה דאכילת פסח ומצה, לענין ששייך להצריך שתהא לו בה טעם הפסח והמצה שאכל לקיום מצוותו. ולכן פשוט וברור שאף להתוס' שפוסקים כראב"ע, אסור לאכול אחר אפיקומן כל הלילה, כמנהג כל הדורות שלפנינו. וגם תירוצו על שמברכין בלשון על אכילת, תמוה קצת. דהא לא מתורץ זה אלא לראב"ע ולא לר"ע, שלר"ע מצוות האכילה היא כאמת כל הלילה, ולא בנקודה מסוימת שבה נאמר שצריך שהפסח יהיה נאכל כבר. והא אף לר"ע מברכין בעל, דהרמב"ם הא פסק כר"ע, ומפורש בפ"ה ה"רו מחור"מ דמברך על אכילת הפסח ועל אכילת מצה ועל אכילת מרור. וגם האב"ג עצמו כתב שתירוצו הוא לראב"ע, והקושיא הא גם לר"ע, דגם הרמב"ם בהא סובר שמברכין בעל. וצ"ע כל דברי הגאון בעל אבני נזר בתשובה זו.

ט. באנק שמשלם ריבית יומית, אם הריבית לשבת חשובה כניתנת בהבלעה מחמת שהבאנק משלם ריבית רק על פיקרון לזמן ממושך

ובדבר מה שכתבתי באג"מ אר"ה ח"ד סימן ב"ט, בבאנק שמשלם ריבית לפי סך הימים שהיו בהבאנק, שבעצם היה זה אסור מאיסור שכר שבת. ורק מחמת שאצלם חושבין היום מהצות לילה עד חצות לילה, שאיכא איזה שעות מחול שהוה תשלומי הריבית גם עליהו, שנמצא שהוא בהבלעה, יש להחזיר, שלכן כששבת ויו"ט סמוכין, יש לאסור רק מליטול בעד יום הראשון שהוא מחצות לילה דראשון עד חצות לילה דשני, אבל על יום השני מותר, בשביל שעות אחרונות דהן חול. וכתרי"ה העיר שיש טעם להחזיר לגמרי, משום דהבאנק לא מעוניין בריבית של יום אחד אלא בהמשכת ריבית דהרבה זמן, ולא היו מקבלים כלל על יום אחד.

להורות

חלק אורח חיים סימן מ

נתן

סא

החימוץ של איסור פסח המתחיל מערב פסח אחר הלילה. ובש"ס (סי' תשי"א ס"ב) איזה קידוש שעה עשירית מתיר לאכול מצה עשירה, ומדסתמו מוכח דאין מלווהו להתיר שאר מלווה, ואכילת מלית בערב פסח הוא איסור חמור ובמש"כ הרמב"ם (פ"ו מתנות) דמכין אותו עד שחלה נפשו, ילכו ידאו דאין להתיר לאכול שום מצה בערב פסח זולת מצה עשירה. ובמ"כ שם הביא מש"כ רמ"א (סי' תס"ג ס"ד) שבמדינות אלו אין מוכיזין ליל בני פירות, והלש"ק כתבתי.

סימן מא

(א) בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' שפ"ח) כתב לדונא, בני שנתאחר במעוהו בסדר ליל פסח יבוא קרוב לחלות, שיאכל ביום מצה קודם חלות לשם אפקומן על תנאי, שאם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה דאכילת מצה מלווה רק עד חלות, אי"כ הוא איכל ביום מצה זו לשם אפקומן, וימתין מלאכול עד לאחר חלות, ואז יאכל סעודתו, ומשים דאין חיוב שיבאר טעם מצה בפ"ו אלא בזמן המנוה, וא"כ לראש"ק דליכא זמן מלווה אלא עד חלות ממילא ראוי לאכול אחר חלות, ובבבאר סעידתו אחר חלות יאכל מלית אפקומן ויילא ממה נפסק, דאם הלכה כראש"ק דאכילת מצה עד חלות הכי ילא באפקומן הראשון, ואחר חלות מותר לאכול שאר דברים, ואם הלכה כרבי עקיבא דאכילת מצה מלווה עד שיטלה עמוד השחר, אי"כ יולא באפקומן השני בבב"ד, ובשו"ת להורות נחן (חי"ג סי' כ"ה) כתבנו צמח"ס לחוק עלה האבני נזר ז"ל כי יש לה מקום גדול לדונא.

(ב) וכעת ראיתי תשיבה מהגרי"מ פיינשטיין שליט"א, שהתפסח בחיצוה שם הכותב (מהדורא די חוצרת ז' תשד"ח), שהקשה על האבני נזר ממה שכתב הראש"ק פסחים (קכ"ו) דאפשר דרבי עקיבא מודה — שיש לאכול עד חלות — כדי להרחיק אדם מן העבודה באיסור הארוינותא, ומסקו הראש"ק שכן היה נוהג ר"ח למחר לאכול אפקומן קודם חלות, ומשמע דהיא משום בני העמים שכתב הראש"ק, דאפשר דהנהגה כראש"ק יעיד דאפינו כרבי עקיבא נר"ך לאכול קודם חלות, וא"כ אין לעשות כהאבני נזר, דאפינו אם הלכה כרבי עקיבא הכי מסתבר כהראש"ק דאף לר"י"ך נר"ך מדרבנן לאכול האפקומן דוקא קודם חלות, יאם כתב שר"ת סובר כן למעשה ע"ד.

(ג) ולענ"ד אין ללמוד מדברי הראש"ק ז"ל שיהא חיוב מדרבנן לאכילת אפקומן קודם חלות אף לרבי עקיבא, דזה נשנו "אחר רבא חבל מצה בזמן הזה אחר חלות, לדברי ראש"ק לא ולא. לכאורה נראה דהלכה כרבי אלעזר דסתם מהתי כותיה דתנן הפסח אחר חלות משמא את הירודים, וכן סתם מתני' דצמח"ס (נ"ו) וברכות (ג'), ויחידו צמח"ס (כ"ו) איזה סתמא כרבי עקיבא וכו', ויחידו נכין להחמיר כרבי אלעזר דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבודה באיסור הארוינותא, וכן היה נוהג ר"ח ז"ל למחר לאכול אפקומן קודם חלות, ובה ממה שכתב הראש"ק "דאפשר דר"י"ך מודה להרחיק

החורה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ כלומר על קרבן פסח, כך למדו מפי השמועה בפירוש דבר זה לא תאכל חמץ משעה שראייה לשיטת הפסח ע"י"ש ובהרצ המורה, וא"כ כשעשה מצה ובמרי מן החימוץ כדי שיוכל לאכול ערב פסח אחר חלות ולא יעבור על לא תאכל עליו חמץ, יתכן דייאלא בה ידי חובתו, דכיון דלא צעין שיכין דיקא לשם אכילת מצה של חוצה צלילה הראשון של פסח ובג"ו אם מכיין לשמרו מלווה חימוץ, יהיו מכיין דאוסור אכילת חמץ מתחיל מן החורה ערב פסח אחר חלות, ו"ל דפני צב"ך, ועד כאן לא מלינו דחינו יולא במלה שאינה משימרת, אלא בצניקות של נכרים שלא נתכוונו לשמך כלל מן החימוץ, אלא שאתרמו שלא נתחמנו, וכמו שפירש"י פסחים (מ.) צניקות של נכרים שמתיר בהן שלא נתחמנו שאין שם לא קרני חצבים ולא הכסופו פניו ע"י"ש, וכן עיסת כלבים בזמן שאין הרוטים אכילין ממנה דחינו יולא בה ידי חובתו, וכתב הרמב"ם (פ"ו מתנות ומלה כ"ה) הטעם משום שאין זו משימרת לשם מצה ע"י"ש, והיינו משום דכשעשה לאכילה כגז און זו משימרת מלווה אכילת חמץ דהא הבלבז אינו מוזהר על אכילת חמץ, וכן בחלות תירב ורקיקו מיר דחינו יולא ומשים שמשימרת לשם זבח ובפסחים (גה) ואינה משימרת לאיסור חמץ של פסח. אבל מצה המשימרת כדי להגלל מלווה אכילת חמץ בערב פסח, אשר מאז מתחיל איסור אכילת חמץ בפסח, יתכן דהוי בגדר משימרת מלווה חמץ דפסח ויולאין בה ידי חובת מצה להשיעיה דסגי שהיה משומרת מן החימוץ, ולכן כל הראשונים הבינו דייקו לכחוד דמותה לאכול בערב פסח צניקן של גויים דוקא, ומשום דהוי לא נפשו לשם שימור החימוץ כלל, אבל כשעשה מצה כדי לאכלן בערב פסח אחר חלות ובמרי מן החימוץ כדי שלא יעצור בלאו דאכילת חמץ בערב פסח, בזה לא כתבו היתר כלל לאכלן בערב פסח.

(ד) והיוצא מדברנו לדונא, דמלית שנעשו לשם אכילתן בפסח אלא שהתכוונו לעשותו כהדיא שלא לשם חיצה לילה ראשונה, ודאי דאוסור לאכלה בערב פסח, דהא למאי דקו"ל דללאת ידי חובת מצה און נר"ך שימור לשם מליה יבגו אם התכוון לשמרה מן החימוץ כדי שיוכל לאכלן בפסח, אי"כ במלה זו הכי יולא בה ידי חובתו צליל פסח, ופשיטא דאוסור לאוכלן בערב פסח, ואם נעשו חמלות לשם אכילתם בערב פסח, הנה מלינו למכר"ס הללוה יהב"ן ריב"ש ימהר"ש ז"ל שפירש דבריהם שאוסור לאכול בערב פסח גם מצה שאינה משומרת, וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל והמה"ר ז"ל, ודעת ה"ה"ה ז"ל נראה דגם מצה עשירה אסור לאכול בערב פסח, וממילא גם מצה זו אסור לאכלן, ואף להמאורי וחוסי ר"ד ורבינו משה ז"ל שהתירו לאכול בערב פסח צניקן של נכרים, און ללמוד מהם להתיר לאכול מצה שנעשה ובמרי כדי לאכלן בערב פסח, דיתכן שכן כשריה ללאת בהן ידי חובתן בפסח ובג"ל, ואף אם התכוון כהדיא שלא לאכלן בפסח אלא בערב פסח, מ"מ מכיין טעמ"ס שמרן מן החימוץ כדי שיוכל לאכלן בערב פסח ולא יעבור על לא תאכל עליו חמץ, קרוב לומר דייאלא בני ידי חובתו בפסח — להשיעוה דסגי בשמירה מן החימוץ — כיון דטעמ"ס שמרן מן

סב

להורות

חלק אורח חיים סימן מא

נתן

את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא", מוכח דמיירי בכוח מנה הראשונה שהיא דאורייתא, וילוף ליה מקריאת שמע דמבואר דברכות (ד:) דס"ל להכמים דאפי"ג דמאזתה עד שיפלה עמוד השחר מ"מ אמרו עד הזוח כדי להרחיק את האדם מן העבירה עיי"ש, הרי דגם משום ציטול מלוח עשה גרידה עשו סייג — ולא רק באכילת קדשים שיכול לצוא לידו כרת כשיאכלן לאחר עמוד השחר וברש"י ברכות (ג:) ד"ה כ"י — וזה שייך רק לגבי הכוונה הראשונה של המלה זוח הוי דאורייתא, אבל לענין אכילת אפקומן שכתב הר"ש בפסחים (ק"ט): "דלוחה מלה אינה לשם חיבה אלא לחלקן אחת זכר לפסח שהיה נאכל על השיצט באחרונה ולפי שהוא זכר לפסח יש לה דין פסח שלא לאכול אחריו", וחולק על הרשב"ם ז"ל בזה, עיי"ש, ונמצא דאפקומן לא הוי אלא מלוח דרבנן, כה"כ צ"ח לא כתב הר"ש כלל שיחא חיוב לאכול לרבי עקיבא קודם הלוח משום סייג, דהיכן מלינו סייג למלוח דרבנן. ומה שהביא הר"ש ז"ל ממה שכתב ר"ת ז"ל למהר לאכול אפקומן קודם הלוח, אין כוונתו להוכיח מזה דגם לרש"י חייבין לאכול קודם הלוח, דמה זו ראייה, דשמא פסק ר"ת כרשב"ע או דמספקא ליה שמא הלכה כרשב"ע ומשום דסתמא דמחזי סתראוי ניכח וכתב"ש ברא"ש שם, ועוד דאם טעמו של ר"ת לאכול קודם הלוח הוא משום דגם לרש"י עשו סייג מדרבנן לאכול קודם הלוח, אי"כ אכתי קשיא דלמאי מיהר לאכול גם האפקומן קודם הלוח כיון דלינו אלא מדרבנן זכר לפסח, ומה זו סברא לומר שעשו סייג למלוח דרבנן. ולא הביא מנהג ר"ת ז"ל אלא כדי להוכיח דלדינא ולמעשה צריך לנהיג שיש לאכול מלה ואפי"ו אפקומן קודם הלוח. אבל אין מזה שיש הוכחה דס"ל לרבי עקיבא דרבנן עשו סייג לאכול עד הלוח, ומכש"כ דאין שום הוכחה או סברא לומר דלרש"י גזרו גם באפקומן לאכול עד הלוח כיון דלהר"ש אינו אלא זכר לפסח, ומה שכתב ר"ת ז"ל למהר לאכול אפקומן קודם הלוח, היינו משום שיטה רש"י דס"ל דמדינא אין המלה נאכלת אלא עד הלוח וממילא גם אפקומן צריך להיות קודם הלוח ואף שהוא רק מדרבנן.

בקריאת שמע אלא צבתי דמנו צמתיחין בקדשים שיכול לצוא לידו כרת, אבל בקריאת שמע אפי"ג דהוי מלוח עשה דאורייתא ודמו שפסק הר"ש ברכות (כ"א.) דק"ל קריאת שמע דאורייתא עיי"ש, מ"מ לא עשו סייג, ועל כרחק משום דלביטול מלוח עשה דק"ל לא עשו סייג. ואי"כ הוא הדין לענין מלוח לא יתכן לומר דאפי"ג דק"ל כרבי עקיבא מ"מ עשו סייג שלא לאכול אלא עד הלוח, דלמאי מנה מנה מקריאת שמע. ודוקא לענין אכילת הפסח עשו סייג אכילת דרש"י שלא לאכול אלא עד הלוח וכמבואר בנבחים (ו:) עיי"ש, וביינו משום שיכול לצוא לידו כרת כשיאכל נותר, אבל משום ציטול מלוח עשה דמלה לא מלינו שעשו סייג.

(ה) ובאמת נראה להוכיח דמלה קול מקריאת שמע, דהוי חיוב להרמב"ם (פ"א מק"ש ה"ט) שכתב דחמין ק"ש מלוחה משעת יליחא ביבבוס עד הני הלילה ואם עבר יליחא עד שלא עלה עמוד השחר ילא ידי חובתו שלא אמרו עד הלוח אלא כדי להרחיק אדם מן הפשיעה עיי"ש, הרי דפסק דבקריאת שמע עשו סייג שיקרא עד הלוח, ואינו לגבי מלה כתב (פ"ו מחמין ומלה ה"א) מלוח עשה מן התורה לאכול מלה בליל חמשה עשר וכו' ומלוחה כל הלילה עכ"ל, ולא כתב שיחא חיוב לאכול עד הלוח משום סייג, וכאשר כתב כן גבי קרבן פסח (פ"ה מקרבן פסח ה"ט"ו) שאין הפסח נאכל אלא עד הלוח כדי להרחיק מן העבירה עיי"ש, וכתב רבינו מנוח ז"ל (פ"ו מחמין ומלה ה"א) דס"ל להרמב"ם דרק בפסח עשו סייג שלא לאכול אלא עד הלוח משום דשמא יאכל אחר עמוד השחר ויתחייב כרת, אבל במלה דליחא להאי עשאל שרי עיי"ש. ומבואר מזה דיש יותר מקום לעשות סייג בקריאת שמע מאכילת מלה. ואי"כ הר"ש שפסק דגם בקריאת שמע לא עשו סייג — ועיין בזה בעור וב"י (א"י"ה סי' רל"ה) — כל שכן דס"ל דמלה לא עשו סייג. יהעטס דמלה קול מקריאת שמע, י"ל דדוקא בקריאת שמע שהיא מלה שאין בה הנאה ולורך הנוף גזרו שמה יסכה ולא יקרא, ובטען שאמרו דברכות (ד:) חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם צא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימטא ואשתה קימטא ואישן קימטא ולאחר כך יקרא ק"ש עיי"ש, אבל אכילת מלה שהיא מלוח שיש בה לורך והנאה הנוף, לא חיישינן שלא יאכל כל הלילה, שהרי כך טעמו ידרכו של כל אדם לאכול פחו צלילה ובלול פסח דבכרת שיאכל מלה, ורק בקרבן פסח עשו סייג משום שיש בו כרת.

- (ו) ומעתה מוכן מה שהר"ש בברכות (ט.) כתב שיש לאכול אפקומן קודם הלוח משום דשמא הלכה כרשב"ע, וגם הזכיר כלל הסברא שכתב בפסחים (ק"ב:) דשמא אף לרש"י עשו סייג במלה לאכול עד הלוח, משום דלמאי שפסק דברכות כ"י"ג דבקריאת שמע לא עשו סייג, אי"כ גם במלה לא עשו סייג, וממילא הא לדרך לאכול מלה עד הלוח, אינו אלא משום דשמא הלכה כרשב"ע, אבל לרש"י מותר לאכול גם אחר הלוח האילו דמלוח עשה לא עשו סייג.
- (ז) ועיין בתוס' ה' יהודה הכבוד ברכות (ט.), דאחרי שהביא פלוגתא רש"י ורש"י אס פסח נאכל אחר הלוח,

להורות

חלק אורח חיים סימן מא

נתן

סג

ומ"מ אין מזה ראיה אלא לענין מנה של כוית ראשונה שהיא דאורייתא, אבל לא לענין אפיקומן שאינו אלא זכר לפסח. אולם ראיתי להגר"ח ז"ל צביאוריו לאר"ח (סי' תע"ז ס"א) שכתב על מש"כ המחבר שם שיבא זכר לאכול אפיקומן קודם הלית, דאף לרש"י מכל מקום נכתבילה אסור אחר הלית כמ"ש בזבחים (נז:): עכ"ל. הרי דס"ל דגם באפיקומן עשו סייג לרבי עקיבא. אלא דלכאורה יש לתמוה כמה שהוצא ראיה מזבחים (נז:), דהלא התם מיימי לענין פסח שיש בו גרם ומה ז' ראיה לענין מנה שהוא רק הלית עשה ומכש"כ לאפיקומן דהוי דרבנן. ונראה פוגמו ז"ל, דבין לאפיקומן הוי זכר לפסח וכמש"כ המחבר שם, ממילא לריך לאוכלי קודם הלית דומיא דפסח דעשו בו סייג אפילו לרש"י.

ט) והעולה מן המקוצן, דעשה הרמב"ם והרשב"א ז"ל דרבי עקיבא לא עשו סייג במנה שיבא חייב לאכול עד הלית, ינראה דגם דעת הר"ש ז"ל כן הוא לדונא, וכן נראה דעת הר"ן ז"ל. ולא מלינו מפורש שעשו סייג לרש"י גם באפיקומן, אלא צביאור הגר"ח ז"ל. ובמאירי יש סתירה בזה וכנ"ל. וא"כ לדונא ודאי שיש לסמוך על סברת גדולי הראשונים הנ"ל דרבי עקיבא לא עשו סייג במנה שיבא חייב לאכול עד הלית, ומכש"כ באפיקומן דרבנן. וא"כ ספיר יש לעשות כענת האבני חר ז"ל דרבי עקיבא מותר לאכול אפיקומן גם אחר הלית. וכבר כתבו הפוסקים דהיינו דאיכא ספק אם תקנו תקנה, מוקמינן הדבר על עיקר הדין ואמרין לויכא תקנה — עיין ב"י ת"ח (סס"ו י"ג) בשם הרשב"א — וכמו כן נראה צ"ל אף אם איכא ספק אם לרש"י עשו חכמים סייג שלא לאכול אפיקומן אחר הלית, מ"מ כיון דלא התברר לן סייג זה, מוקמינן על עיקר הדין דלדידיה מותר לאכול אחר אפיקומן אחר הלית. ומכש"כ דהרי לפנינו הראשונים הנ"ל דלא גזרו בזה. וצדדו דהבי נקטינן. ועיין בשו"ת בנין שלמה אר"ח סי' צ"ט].

סימן מב

— המשך התשובה הקודמת —

י) עוד כתב בתשובה שם ז"ל, "אבל העיקר מה שכתב (האבני נזר) דלראש"י ליכא איסור האכילה אלא עד הלית ואחר כך רשאין לאכול ואפילו מנה, שהוא דלא במקצול בכל המקומות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכדמשמע מנשנוי שגם אלו הוא חידוש למעשה וכו', שלא כדנהג הוא עלמי ואציתיו וכל הדירות הקודמין לאיסור כל הלילה כשאלו האפיקומן קודם הלית, שזה תמוה לסמוך על סברא בעלמא נגד כל הדירות אפילו אם היתה סברא צדוקה" פכ"ל. והוא תמוה, דדאי שכל הדירות לא אכלו אחר אפיקומן כל הלילה צ"ל שאכלו האפיקומן קודם הלית או אחר הלית, ולא מצוי דלראש"י אסור לאכול אחר אפיקומן גם לאחר הלית, אלא משום שחוששין לשיטת רבי עקיבא דזמן פסח ימנה הוא כל הלילה, ובאשר כן פסק הרמב"ם (פ"ו ממחן ומנה ס"א), וכן נראה דעת הר"י

כתב "וגם שמא לברחיק אדם מן העבירה היה מידה רי עקיבא דהוי פסח עד הלית לכתחלה, מיהו גזי מנה אין ננו להחמיר כל כך, וגם לשון מלוותה עד עמוד השחר משמע שאינו חושש בהרחקה ואפילו באכילה פסח, אבל אי הוי שו"ך הרחקה בהלל וקריאתה בנט, כל שכן במנה, ואפילו ניקל בקריאתה שמע יש לנו להחמיר במנה כיון שהיא מן החורה אבל ק"ש דרבנן, ואפילו למ"ד לקמן (כ:): ק"ש דאורייתא שמה רונה לומר דאסמכיה אקרא"י. ועיין הבהות מיימוני (פ"ח מה' חמץ אר"ח י"). הרי דמסתפק במנה אם שו"ך לעשות סייג, ואפילו אם ניקל בק"ש יש להחמיר במנה שהיא דאורייתא משא"כ ק"ש דהוי דרבנן. ברם הרא"ש דס"ל דפשיטות דק"ש דאורייתא וכנ"ל, ומ"מ איבר דלא עשו בו סייג, ודאי דסובר דגם במנה לא עשו סייג דמאי שגא, והרי חזינן דלברמב"ם יש סברא יותר לעשות סייג בק"ש במנה, ולהרא"ש אם בק"ש לא עשו סייג מכל שכן במנה. ועיין ר"ן מגילה (כ:): שכתב, דבין דלא פסיקא לן אם הלכה כראש"י או כרב"י לפיכך לריך ליזכר שגא לאכול מלית המניה שבלינו פסחים אחר הלית עכ"ל. וכע"ז כתב ברין פסחים (קכ:): עי"ש. ומשמע דפשיטא ליה דרבי עקיבא אין לורך לאכול מלית קודם הלית ומשום דלא עשו סייג במנה. ועיין רשב"א ברכות (ט): דס"ל דרבי עקיבא אפילו בפסח לא עשו סייג ואפילו מדרבנן מותר לאוכלו עד עמוד השחר עי"ש. ועיין מאירי ברכות (ט): שכתב "צוהרנו במשנה שיעקר מלוותו (של איכות פסח) עד שיעלה עמוד השחר, אלא שהכמים עשו לו סייג עד הלית, ודלא כראש"י שאמר שאף מן ההירה אינו נאכל אלא עד הלית וכו', וק"ח רבני לרפת כהבו שאף מנה אחרונה לריך לכתחלה שיאכלנה קודם הלית שהרי זכר לפסח היא אלא שבדומה עד שיעלה עמוד השחר, ומשמע לכאורה דרש"י דפשיטא ליה דלא קי"ל כראש"י מ"מ לריך לכתחלה לאכול אפיקומן קודם הלית דומיא דפסח שעשו בו סייג, והיינו דגם למאי דס"ל כרבי עקיבא לריך לאכול מנה קודם הלית לכתחלה. אבל במאירי מגילה (כ:): כתב "ויש שפסיקין שאכילת פסח אינה אלא עד הלית, ולא עוד אלא שמדקדקין ממנה לומר על מנה אחרונה שבלינו הפסח שריך לאכלה קודם הלית שהרי למלאת מקום הפסח היא צבא". ומזה משמע דרק למאי דפסקו כראש"י צעין שאכל מנה אחרונה קודם הלית. ודלא כדבריו גמ' ברכות.

ח) וראיתי להב"ח ז"ל (אר"ח סי' תע"ז), שאחרי שהביא מהרא"ש דיש לאכול מנה קודם הלית דאפשר דגם רש"י מודה לברחיק אדם מן העבירה צאיסור דאורייתא, כתב דגם במדברי בסדר האחרון כתב דרש"י גמי אר"ח ליה עד הלית כדי לברחיק את האדם מן העבירה כדאיתא בצרכית עכ"ל. אולם המעיין במדרכי שם (שלוה מה' עסחים) יראה שכתב כן לענין קרבן פסח, דגם רש"י מודה דמתנות כו"ל גוהר כדי להרחיק מן העבירה עי"ש, ילא מיימי לענין מנה. [ובאמת יש לתמוה על המדרכי שהביא ראיה דגם לרש"י הוי הפסח אסור באכילת מתנות כדאיתא בצרכית, וכו"ל להביא מנגמרא זבחים (נז:): דמפורש דגם לרש"י עשו הרחקה בקרבן פסח]. ונראה דס"ל להב"ח דפשוט דלרש"י עשו הרחקה גם במנה כמו בפסח.

סדר

להורות

חלק אורח חיים סימן מב

נתן

יכמשי"כ בשו"ת משכנות יעקב (ארי"ה סי' קל"ט) ופסק שם שאם שנה לאכול מזה עד אחר היום המצרך לא הפסיד עיי"ש. ועיין שער המלך ואור שמח (פ"ו מחמת ה"א) בזה. וגם הרא"ש בסתפק דשמא הלכה כרש"י וכו"ל. וא"כ צענין שישאר טעם מזה צפוי כל הלילה, דברי לרש"י היו זמן חכילת מזה כל הלילה, וכן נזכרו מאז ומשולם שלא לאכול אחר הפקיען כל הלילה. וכל זה משיב שלא אכלו הפקיען אלא פעם אחת, והכזית שאכלו באחרונה היחה הפקיען ודאי וכן נזכרו לאכול אחריה. אבל האצני נזר חידוש שאם יאכל הפקיען שתי פעמים על הנחי שאז יוכל לאחר את חכילת הפקיען גם אחרי היות, דקודם היות יאכל הפקיען דראצ"ע ולדידיה אין חיבור חכילת אחר הפקיען אלא עד חלות, ואחר חלות יאכל סעודתו ולבסוף יאכל הפקיען דרבי עקיבא, ולאחר חכילת הפקיען בשני ודאי שלא יאכל כל הלילה. ואילו היה אוכל הפקיען קודם חלות בלא הנחי כי אז ודאי שהיה חסור לי לאכול כל הלילה דשמא הלכה כר עקיבא, אבל מכיון שבחנה שאם הלכה כרבי עקיבא אינו רואה ללאח ידי הפקיען צמה שאוכל כזית לפני חלות ואינו אלא חכילת מזה בעלמא, א"כ לרש"י אינו אוכל הפקיען אלא אחר חלות וממילא אין עליו חיבור לאכול כל הלילה אלא אחר שיאכל הפקיען דרבי עקיבא אחר חלות. וכל זה פשוט. ובודאי שאין להקשות ממה שלא נזכרו הפוסקים עלתו של האצני נזר, כי האחרונים ז"ל חידשו הרבה חידושי דינים ומקום הניחי להם, וכל שאין לנו מולאים שירכא לדבריהם מדברי הפוסקים הקדמונים וממנהגיהם, נקטין כוחיבי.

(יא) עוד חמה בהשיבה שם על עיקר סברת האצני נזר ז"ל, דלראצ"ע כיון דליכא מזה לאכול מזה אלא עד חלות ממילא ליכא חיבורא לאכול אחר הפקיען אחר חלות כיון דכבר פקע זמן מנוחה, וכחז שהיה סברא קלושה מאוד, וכי לא שייך לומר דמאחר דלילה זו היא זמן המזה לכן היא חשובה שיכיה צה טעם המזה, וכעיי"ז מלינו בזכחים (יג). דאין מחוסר זמן לבו צוים ולינה דחיותו היום אינו מחוסר זמן, כרי דכיון דאיכא מזה צוים זה איכא ענין וחשיבות המזה לכל היום שלא תיפסל מזד מחוסר זמן, יכל שכן דשייך לומר שכל הלילה שייך להמזה דחכילת פסח ומה לענין דינמא דלריך שיבא טעם פסח ומזה צפוי כל הלילה עכ"ל. ולע"ד הא דאמרו בזכחים (יג). דלילה לאו מחוסר זמן, היינו צנוגא דמיירי החס דכלילי שמיני נכנס לדיר להחשעה, דכיון דצוים הבא יהא ראוי להרלחה לכן גם כלילה שלפניו כבר ראוי לקדושה, והיינו משום דהיום הבא ממילא קאהיח וכו' כאלו כבר הגיע זמן המזה, וכעין הא דאמרו בש"ס בבא מציעא (לג.) אפילו לר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ה"מ כגון פיריה דקל דעבידי דחתי עיי"ש, כרי דדבר דעבידי דחתי נחשב כאלו כבר הגיע, וכיון דעמיד להגיע הוי כאלו כבר הגיע. ועיין צ"ק (עו.) כל העומד לזרוק כזרוק דמי. ועיין רא"ש נדרים (מ.) שכל דבר שדרכו ליגדל וגם גדל בלי הפסק לא אמרינן ביה קמא קמא בעל עיי"ש. והיינו דכיון דעבידי דחתי ממילא, לכן נחשב כאלו כבר הגיע כולו וממילא נחשב לרוצ שאינו בעל. וכל זה בדבר העמיד להגיע דנחשב

כאלו כבר הגיע, אבל אין מזה ראיה לומר דכבר שכר חלף הלך לו ייחשב כאלו הוא עדיין לפנינו, דמאי דהוי ודאי עמיד לחזור עוד. וא"כ לראצ"ע כשהגיע החות ועבר זמן המזה, אין שום יסוד לומר שיבא חיוב שיבא טעם מזה צפוי, כיון דזמן המזה כבר חלף לו ואינו עמיד לבוא. ואם לא תימא כן, א"כ גם צוים ראשון של פסח יהא חסור לאכול כדי שישאר טעם מזה צפוי, דברי הא דאין מחוסר זמן לבו צוים אמרינן גם ליתר מלילה אחת, עיין בסוגיא דזכחים שם, ועל כרחך פשוט דכיון דכבר עבר זמן המזה שיב אין שום ענין שיבא טעם מזה צפוי. [ועיין פמ"ג (סי' ח"י מש"א ח') דלית שפעה כלילה כשרה דזמן ממילא קאתי].

(יב) אולם ראיתי להגאון ר' יוסף עגל ז"ל צ"ל בסי' אורחות יוסף (ח"צ בתי' לוי"ד סי' י"א ד' ע"ג), דאחרי שהביא מפי השמועה חידושו של האצני נזר כ"ל, וכחז צביאורו "דהא דאין מפעירין אחר מזה הפקיען כדי שישאר טעם מזה צפוי, פשוט דזה שייך רק בזמן מלוח חכילת מזה דלא הוא הידור ג"כ שיכיה הטעם מזה צפוי, משא"כ אחרי זמן המזה ודאי לא צענין הרגשה בטעם דהא אין המזה אז עוד מזה כלל, וא"כ גם טעם שלה שנפה לא שייך ענין הידור כלל שיכיה נרגש הטעם צפה, דל"כ גם צוים שאחר הלילה יהיה חסור לאכול משום העצרת טעם מזה וזה לא מלינו, ועל כרחך דלא שייך ענין הרגש הטעם רק בזמן המזה ולא בזמן שאין המזה עוד מזה כלל — שהעיר מש"ס פסחים (ג.) שאמרו וכי היכן מלינו יום שמקאתו חסור ומקאתו מותר, והיינו דלא חילקו חכמים צענין דרבנן צחותה בעונה עצמה בין קתה לקתה, וא"כ י"ל דאף דגוף זמן המזה דאורייתא לראצ"ע הוא רק עד חלות, מ"מ מה שאחרי חכמים לאכול אחר חכילת המזה דאפקיען, האיבור הבא נמשך כל הלילה שלא לחלק צעונה אחת בעלמא. ברם הגאון ז"ל מסיק שם, דזה דומה לכאורה לשעות דרבנן דכיון דהרחקה לדאורייתא הוא דעביד שפיר יש לחלק בשעות יבצפסחים שם, א"כ הכי נמי ענין הידור שיבא טעם מזה צפוי הוא ג"כ רק הוספת חיוב דרבנן לגוף מלוח חכילת מזה דאורייתא דזמנה עד חלות, והוסיפו חכמים גם חיוב היות הטעם צפוי, וע"כ שפיר שייך לחלק גם בהחיוב דרבנן בין קודם חלות לאחר חלות כיון דהוא רק הוספה על הדאורייתא, והדאורייתא יש לו זמן זה עיי"ש.

(יג) ולע"ד נראה דצ"ל לק"מ מהא דפסחים (ג.) וכי היכן מלינו יום שמקאתו חסור ומקאתו מותר, דברי כתבי החוסי' החס דלא אמרינן כן אלא היכא דליכא סברא, אבל היכא דליכא סברא כגון לא יאכל אדם מן המנהג ולמעלה משום חיובין וכיוצא בו לא מיירי עיי"ש, והרי דאפקיען איכא טעמא רבה שלא יהא חסור לאכול אחריו אלא עד חלות, דברי כתב בעל המאור פסחים (ק"ט.) בטעם שאין מפעירין אחר הפסח אפקיען, כדי שלא ישכח מלומר כלל, דפסח אכלו בארעא והלל באיגרא מפני הדוחק, וכשלא יישאר טעם פסח צפוי ישכח מלומר כלל, והנה לראצ"ע ליכא זמן הלל אלא עד חלות וכמו שכתב הר"ן בפסחים שם וכ"כ הרמ"א (סי' ע"ז) שיכר בזה, וא"כ לא שייך השג שכתה אמירת הלל אלא עד חלות, וא"כ לאחר חלות

לתורות

חלק אורח חיים סימן מב

נתן

סה

חוס' פסחים (קכ): דנקדשים אם לא חבלין קודם חלות מותר לאוכלן דזיענד אחר חלות, אי"כ י"ל דאפקומן דהוי רק זכר לפסח יכול לאוכלו גם לכתחלה אחר חלות, כיון דגם אכילת פסח הוי זמנו כל הלילה, אבל לברמז"ם (פ"ח מקרבן פסח) וכן (פ"י ממעשה הקרבנות ה"ח) דנקדשים ופסח גם דזיענד אין נאכלין אחר חלות משום סייג, אי"כ גם אפקומן דהוי זכר לפסח מותר לאוכלו קודם חלות, דכיון דלאחר חלות לא היי זמן אכילת פסח כלל אם יאכל אז אפקומן מאי זכר איכא עכ"ל. ולענין יש לתמוה, דאי"כ אמאי לא הזכיר ברמז"ם כך דינא שיאכל אפקומן קודם חלות, יבסחמח כחז (פ"י מחמץ ימלא ה"א) דאכילת מצה מלווה כל הלילה, ועיין שם (פ"ח ה"ט ו"יג). ומובא דלף אם יאכלו אחר חלות זכר מיכא הוי. ואין הזכר לר"ך להיות כמו מעשה המזבח ממש, וכמובאר במנחות (ס"ו) חמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא, יפירשיי "אמר האי מנינא דהשתא לאו חובה היא דהא ליכא עימך אלא זכר למקדש בעלמא הוא הלכך צומו סני". ואשיג דעיקר המלצה היא לספור את השבועות וכדממשע ברמז"ם (פ"ז ממחודין ה"ב"ג) וצמנון המלווה לברמז"ם (ריש ה' תמידין ומוספין) עיי"ש היטב, מ"מ לענין זכר סני גם בספירה הימים יאשיג שלא יאז בזה ידו עיקר המליצה. ובי"ה לדון דידן אשיג דמדרבנן אין אוכלין פסח אחר חלות, מ"מ יולאין ידי אפקומן כשאוכלו אחר חלות, דזכר מיכא הוי האיל דמן התורה הוי זמן פסח כל הלילה.

ע"ו) ובבאמת י"ל דצבירה עשו כן חז"ל שהאפקומן יבא רשאי לאכול לרשיק גם אחר חלות, כדי שיהא היכר שאינו אלא לזכר למקדש ולא יעברו צבל חוסוף על ידי שחשוב שהוא חייב דאורייתא, דהרי כתב הרמז"ם (פ"ב מה' ממרים ה"ט) שאם יאמר על צמר עוף צחלב שאסור מן ההורה הרי זה עיבר צבל חוסוף, אבל אם יאמר שכשר עוף צחלב מותר מן התורה ואני נאסור איתו וודיע לעם שהוא גורם שלא יבוא לאכול צמר בהמה עם הלב, אין זה מוסוף אלא עושה סייג לחירה עכ"ל, יאי"כ כשאוכל אפקומן ועושה לחשוב שהוא מליצה דאורייתא יחייב לאכלו מלצה הכזים הרשואים, אי"כ עיבר צבל חוסוף. יאשיג דכהבו חוס' ראש השנה (ט"ז) דעושה מליצה אחת שתי פעמים ליכא כל חוסוף עיי"ש, אבל דעת הר"י"ך ברכות פ"ג (כ"א) שאם מקריב שני המודין צבוקר הרי זה עובר צבל חוסוף עיי"ש, הרי דלדידיה אם מקיים מליצה אחת שתי פעמים עיבר צבל חוסוף. ולכן לא אסרו לאכול אפקומן אחר חלות, כדי שכל ידי זה יהא היכרא שאין אכילתה מלווה דאורייתא אלא זכר לפסח ולא יעברו צבל חוסוף. יצוה ייבן גם הא דאמר חמימר במנחות (ס"ו) דמני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא, ולבארה קשיא ימא בךן ומה הטולחא שוספיר גם שבועי כדי שיהא זכר למקדש בשלימות. ועיין ס' שפת אמת שם. ולדרכי אחי שפיר, דתשג חמימר שועשה לחשוב שבזמן הזה מלווה לספור מדאורייתא, ואי"כ איכא צבל חוסוף, ולכן אמר שיספור רק יומי עיי"ש ידע שהוא רק זכר למקדש.

שוב אין לר"ך שיאמר עטם מלה בפיו. ויכריז י"ל כחז שם הא דבעינן שיאמר עטם פסח בפיו, דשמא לא יזכור שאכל את הפסח ויחזיר וישבו לאכול פסח במקום אחר ואין הפסח נאכל מחצירה להצורה עיי"ש. וגם לעטם זה לא שייך דין זה אלא עד חלות, דהא לאחר חלות אין חשש שילך לאכול בהצורה אחרת כיון דכבר נאסר באכילה דהא עבר זמנו. וברמז"ם (פ"ח מה' מ"ה) כתב בטעם שלא יאכל אחר הפסח ומלה "כדי שיכיר הפסק סעודתו וטעם צמר הפסח או המלה בפיו שאכילתו היא המלווה", וביארו הגר"ש פערלא בבחיורו על ספר המלווה לרמ"ג ז"ל דכוונת ברמז"ם עפ"י המבואר בראש השנה (פ"ה) שבמקדש הקדוש צ"ה בשופר ובחוללות, השופר מאריך וחוללות מקלר משום שמלווה היום בשופר, הרי דצמח שהוא מלווה היום לר"ך להאריך משום היכרא, ויאי' צמח שאוכל פסח אי מלה באחרונה וישאר עטמו בפיו הוי כאלו מאריך באכילתו, וזה הוי היכרא שהם הם מלווה היום עיי"ש. והנה גם לעטם זי מסתברא דאין לר"ך צבירה אלא כל זמן המלווה. אלא דברמז"ן ז"ל כתב טעם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, דמחמת דוחק המקום חששו שיאכל כוזה פסח בכרס ריקנית ויצוה לדי צבירת עלם, ואחר שיגמיר סדר הלילה יאכל סעודתו, ולכן גזרו דאסור לאכול אחר הפסח וצומן הזה אחר המלה זכר לפסח עכ"ל. ולעטם זה יש לאסור לאכול אחר חלות אפילו לראשי"ע דכרו יכול לאכול סעודתו גם אחר חלות, וכבר כתבנו כן בשו"ת להורות נתן (ח"ג סי' כ"ה), אלא דמ"מ לעטמם של רוב הראשונים הגיל קמה וגם נגמ' עת האבני מר. ולרובין אנו למשבתי נפשו לחיוק עת האבני מר ז"ל שיענה בהלכה, כי מו ברובה לקיים מליצה סיפור יצאם מלרים כהלכה שהוא דאורייתא, וצפרע אם יש לו ילדים קטנים שר"ך להסצין באורייתא וכל המרצה לספר הרי זה משובת, יתקשה למחר לגמיר סעודתו ולאכיל אפקומן קודם חלות, ועל ידי שיעשה בעלת האבני מר ז"ל יתרות ליה עלמא, שייכל לקיים מליצה הגדל דאורייתא כהלכה אשר היא יסוד חינוך הנוס יבנות שרישימה יכרת לזרות, וגם יוכל ללאת דין דאיתא בשו"ס (ס"ה תשי" א"א) שיהא זכיר לאכיל אפקומן קודם חלות. [ועיין גם ישיעיה יתקב (ח"ה ס"ה תשי" סק"א)] תשי"ב לחכם אחד שאי אפשר לו להקדים אכילת אפקומן יאמרת הלא קודם חלות מחמת כמה עטמים, אם יש איסור גדול דבדר יבדאי לבעל כל הענינים כדו להקדים אי אין דבדר רק זכרית, יכתב לחוק פסק ברמז"ם כרשיק דפסח נאכל עד עליה השחר מן התורה יתן מדרבנן יש לאכלו קודם עיי"ש. וראיתי גם שם ישארות נפש חיה להגיר חיים אנושר ייקם ז"ל (ס"ה א') שהתבס השיאל היא ה"י"ך רמ"ל מהאסיב ז"ל שהר"ך להבנות גדולות לאכילת אפקומן יהלל. ולבארה משמע מהישיעיי דפשיעא ליה דגם באפקומן עשו סייג כמו בפסח, וכבר כתבנו בזה לעיל, ועיין עוד להלן].

יד) וכעת ראיתי בשו"ת בית בניי (ח"א ס"ה ל"ד) שכחז, דלף אם יומא דצמלה לא עשו סייג לרשיק לאוכלו קודם חלות, היינו משום מלווה מלה גרידא, אבל אכילת אפקומן שהוא זכר לפסח לר"ך להיות קודם חלות דינא דפסח, אלא דנפמשי"כ

חדושי

בבא בתרא פרק שמיני

הרמב"ן

רפג

כדאמרין (כתובות ע"ד א') לענין חליצה, ויש אומרים כי גמרינן מתנאי בני גד ובני ראובן הגי מילי כיוצא בו שהוא תנאי שבין אדם לחברו אבל תנאי שבינו לבין עצמו ככל ענין הוי תנאי, והטעם נותן שהרי מדעתו התנה ורוצה הוא לקיים תנאו, הילכך אף תנאי כפול לא בעינן, והשתא ניהא הא דקשיא לן לעיל, ונכון הוא זה, ואחרים אומרים נזיר נמי משכחת ליה על ידי שליח שאומר אדם לחברו הריני נזיר על דעתך וכל זמן שתרצה תירדני בנזיר.

ול"י נראה טעמא דכל מתנה על מה שכתוב בתורה דתנאו בטל משום דכל תנאי דקא עקר ליה למעשה לאו תנאה הוא, שכיון שאמר על מנת שאין לך עלי הרי את מקודשת לי חלו הקדושים, שמצאו מקום לחול שהרי אפשר להחייב התנאי שלא יתן לה שאר כסות ועונה, וכיון שחלו לא חלו לחצאין שאין אישות לחצאין, ולא דמי לשאר תנאין שלא נתקיימו שהקדושים בטלים, ואם תדקדק במדות חכמים תמצא טעם זה נכון, ובפרק שני דנזיר משמע דבחוץ תנאו קיים ובלשון על מנת דוקא תנאו בטל, אבל לטעמו של ר"ת ז"ל אנו צריכין לענין אחר משום דאמרין בפרק מי שאחוז (ע"ה א') דכל תנאי שאין הן שלו קודם ללאו ותנאי קודם למעשה ותנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר אע"פ שכל אינו תנאי, והיינו טעמא משום דלא אתני כדיניה אינו אלא כמפליג בדברים.

ואע"ג דהכא גבי שאר כסות ועונה בידה למחול, כיון דאמר לה על מנת כמאן דאמר לה ע"מ שלא אחייב לך שאר כסות ועונה דמי והא חייב לה, אבל על מנת שתמחלי לי שאר כסות ועונה תנאו קיים, ודמי למאי דאמרין (מכות ג') בעל מנת שלא תשמטנו שביעית דמפליגין בגמרא בין אמר ע"מ שלא תשמטנו שביעית ובין שלא תשמטנו כשביעית, ור"מ סבר על מנת שאין לך עלי לאו כלום הוא אלא א"כ ימחול לו ולא כל כמיניה שלא יתחייב לו, ור"י יהודה סבר בידו לומר שלא יתחייב לו שהרי מוחל וכדבר של ממון יכול הוא למחול שלא אמרה תורה שיתחייב אלא בדברו של זה, אבל בדבר שאינו של ממון לא שהרי הן עיקר נשואין של תורה ואינן לחצאין.

דף קכ"ז ע"א. כותבין הרשאה זה לזה. ואי קשיא לך הא סבירא ליה לרב פפא אליבא דרבא (קכ"ז א') אין לו לבכור קודם חלוקה והיכי מצי מרשה, ואיכא למימר כי מלוה דאע"ג דלא מצי לאקנויי מרשה בה.

היו מוחזקין בו שהוא בכורו. פי' הרב ר' שמואל ז"ל בקלא בעלמא כעין שאמרנו למעלה דהוה קרי ליה אבוה בוכרא, אבל אי איכא עדים שנוולד קודם אחיו ואמר דלאו בוכרא הוא אינו נאמן, ואדרבה איפכא משמע דאי אבוה הוה רגיל דאמר בוכרא הוא כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, אבל אי איכא עדים שנוולד קודם לאחיו נאמן שהוא מעיד על עצמו שהוא בוכרא והשאר אינן שלו, דלר"י יהודה נאמן אדם לומר זה בני ממזר.

תנאו בטל לדברי ר"מ (קדושין ט"א א'), וכיון שכן איכא למתמה עלה היכי אמרינן הרי זו מקודשת ותנאו בטל, כיון דתנאו בטל אינה מקודשת דהא הכי אתני, ואע"ג דלא דמי לתנאי בני גד נימא שהמעשה בטל כיון שהתנה כך בפירוש, ואיכא מאן דתריץ דהכי אמר לה על מנת שתמחלי לי שלא אתחייב לך בשאר כסות ועונה, והאי תנאה לאו תנאי דידה הוא דרחמנא חייביה ומשום תנאה לא מציא למימחל ליה, ואין הכי נמי דאי מחלה מדעתה בחר הכי מחילתה מחילה אבל משום תנאי לא דרחמנא אמר ליכא דנסיב אתתא ולא ליחייב בשאר כסות ועונה, ודמיה לעל מנת שאין בו אונאה שיש בו אונאה ואע"ג דמצי מחיל, דתנאיה לאו תנאה הוא, וכיון דתנאיה לאו תנאה דידה הוא לא תל עלה כלל, ובכי האי גוונא אמרינן במסכת קדושין (כ"ג ב') לגבי עבד כי אמר ליה קני קני וכי אמר ליה על מנת לאו כלום הוא, וקשיא על הך תירוץ דאמרין במסכת נזיר (י"א א') הריני נזיר על מנת שאטמא למתים הרי זה נזיר ותנאו בטל, ואמאי הא ליכא הכא למימר מחילה ולר"מ נימא התם דלאו נזיר הוא, כשלמא לרבנן איכא למימר בדלא כפליה לתנאיה ובכי האי גוונא לית להו מכלל הן אתה שומע לאו הואיל ומתנה על מה שכתוב בתורה הוא, אלא לר"מ דכפליה לתנאיה נימא דלאו נזיר הוא.

וניחא ליה לרבינו תם ז"ל דכל מתנה על מה שכתוב בתורה הרי הוא כמפליג בדברים, דמיה דתנאי שאי אפשר לקיימו בסופו דבטל ואף על פי שכל תנאו משום שאינו אלא כמפליג (גיטין פ"ד א'), הכא נמי תנאו בטל דלאו כלום הוא ולהפליגה בדברים קאמר ליה, ואכתי קשה דניחא גבי גט וקדושין אבל הא דנזיר אכתי לא ניחא דכי אמרינן מפליגה בדברים הני מילי לאשה דלצעורה קא מיכוין או לכודקה, אבל לעצמו אין אדם מפליג בדברים ואמאי הרי הוא נזיר ותנאו בטל, ואימר ההיא רבנן היא ובכי האי גוונא לית להו מכלל הן אתה שומע לאו, דהכי קאמר אם אפשר להיות נזיר ולהטמא למתים אטמא ואם לאו אהא נזיר לגמרי. ואיכא דקשיא ליה הא דאמרין בפרק בתרא דמנחות (ק"ט א') הריני נזיר ע"מ שאגלח בבית חוניו יגלח במקדש ואם גלח בבית חוניו יצא, ומפרש התם בגמ' דההוא לאוי' לצעורי גפשיה קא מיכוין אי סגי בבית חוניו טרחנא, פי' והוינא נזיר, ואי לא לא טרחנא, פי' ולא חל עליה שם נזירות מעיקרא דתנאו קיים, ואמאי הא מדאורייתא אין גילוח בבית חוניו והוה ליה מתנה על מה שכתוב בתורה ומעיקרא תנאו בטל ומעשה קיים וחל עליה שם נזירות, וכמה דלא מייתי קרבנותיו לא מחכשו, איכא למימר שאני התם דקסבר לאו בית ע"ז הוא וכונתו לשמים ואינו מתנה לעקור דבר מן התורה שאינו מתכוין לעקור.

ואיכא למידק נמי תנאי שבנזיר היכי הוי תנאה והרי כל תנאי שאי אפשר לעשות על ידי שליח לאו תנאי הוא

(*) לפנינו בגמ' דההוא גברא לצעורי כו'.